

Englændernes mislykkede tørlægningsprojekt i 1800-tallet skabte Vejlernes storslåede natur

»Efter midten af forrige århundrede, da ind-dæmnings- og udtørningsmanien rasede her i landet, blev disse fjordarme også gjort til genstand for et storstilet inddæmningsprojekt, og et aktieselskab med engelsk kapital påbegyndte arbejdet. At skrive Vejlernes inddæmningshistorie vil imidlertid føre for vidt; her skal blot nævnes, at den rummer de sædvanlige faser: uforudsete hindringer, skuffede forventninger angående de indvundne arealers bonitet, dæmningsbrud (1874) hvorved de tørlagte arealer atter løb fulde af vand, samtidig med at penge-kassen efterhånden løb tør, o.s.v. Som et monument over de mange skuffede forhåbninger ses endnu den dag i dag tagene af en hel gård, som rager op over vandet i Tømmerby Fjord, et vidnesbyrd om, at udgifterne ved Vejlernes totale afvanding i det lange løb oversteg de fordele, som kunne indvindes.

Således som Vejlerne fremtræder i dag, må de, bedømt ud fra et inddæmningssyns-punkt, siges kun at være halvvejs vellykkede, hvorimod de, set med en ornithologs øjne, kan rose sig af at være enestående i vort land«.

Sådan skrev den naturbegeistrede skovrider Vagn Holstein om Vejlerne i 1932, men kampen om det store vådområde i Thy var slet ikke afsluttet. Tværtimod ventede den dramatiske finale i det storstilede opgør om en hel egns natur.

Stærke kræfter pønsede fortsat på at færdiggøre, hvad englænderne havde sat i gang. »Inddæmnings- og udtørningsmanien« var slet ikke forbi.

En hel verden skulle dog først sættes i brand, før støttemillionerne til landvinding atter begyndte at rulle. Til gengæld gik det stærkt med at få Vejlerne på programmet, da der først var slået hul i statens pengekasse.

Fra første mødedag hos Statens Landvindingsudvalg i november 1940 stod »Journalnummer 167: Vejlerne« højt på dagsordenen.

Masser af møder, mængder af papir og millioner af kroner blev spendret og en uskøn stribe af rævekager bagt, før de mange tusinder hektar vådområder kunne falde til ro i deres endelige skikkelse – 53 år senere.

Forurening og urent trav

Gennem hele landvindingslovens levetid fra 1940 til 1970 blev der løbet energiske stormløb mod Vejlerne, men når det kom til stykket, kunne angriberne alligevel ikke enes om en endelig løsning. Problemet var, at bønderne på Vejlernes naboarealer hver gang ville have det hele, men uden at betale.

Fra Vejlernes ejere var der ingen hjælp at hente. De stod fast på deres private ejendomsret til at lade Vejlerne ligge hen og lod sig aldrig intimidere.

Alligevel var det tæt ved at gå helt galt, da den store trussel om tørlægning tilsyneladende var bortvejret, og alle troede den hellige grav velforvaret. Et uskyldigt vejprojekt viste sig at have en dramatisk indbygget dræneffekt. En regulær sammenrotning i 1960'erne mellem Hedeselskabet og den amtskommunale topembedsmand i Thisted var ved at tage livet af De østlige Vejler.

Selv da kravet om mere statsfinansieret dyrkningsjord var endegyldigt tilbagevist, blev det alligevel landbruget, der truede de naturværdier, som skovrider Vagn Holstein havde lovprist dengang i 1930'erne. Erhvervets hurtigt stigende forurening samt den fortsatte dræning og opdyrkning af engområderne omkring de inddæmmede vejler og fjorde satte sit negative præg på området.

Og begge trusler eksisterer fortsat. Også i dag løber landbruget stormløb på randområderne hele vejen rundt om det store naturreservat.

Som helt ung ingeniør kom William Stevens (1842-1912) til Hannæs i 1868, og han ledede den forgæves indsats for at udtørre Vejlerne frem til sin død. Foto: Lokalthistorisk Forening for Sydhannæs.

Vejlerne blev udpeget som videnskabeligt reservat allerede i 1960, men den fine titel har hverken kunnet hindre forarmelsen eller forureningen af de udstrakte vådområder.

Først da Aage V. Jensens Fonde i 1993 købte Vejlerne af det interessentskab, der havde drevet ejendommen siden 1912, faldt der ro over områdets fremtid.

Derefter begyndte en omfattende og langvarig restaureringsproces, der langt fra er tilendebragt i dag. Forureningen skal fortsat bekæmpes og vandstandsforholdene optimeres, før det nye formål med Vejlerne kan fastholdes: et rigt og alsidigt naturområde.

Sådan begyndte det

Allerede i 1720'erne finansierede en af Thy's rigeste mænd en undersøgelse af mulighederne for at tørlægge Bygholm Vejle i De østlige Vejler. Det var

Vejlerne

Opindeligt to lavvandede fjordarme fra Limfjorden omkring halvøen Hannæs, 15-25 kilometer øst for Thisted. Udsat for flere mislykkede afvandingsprojekter fra sidste halvdel af 1800-tallet. Østlige Vejler blev afsnøret fra Limfjorden ved Bygholm-dæmningen 1866-1870, mens Vestlige Vejler blev afsnøret med Arup-dæmningen 1880-84. Begge projekter finansieret af samme engelske kapitalejere. Udtørring og kultivering forsøgt, men opgivet i 1912, hvor ejendommen overgik til danske ejere. Dog flere senere forsøg på at tvinge Vejlerne ejere til at udtørre arealerne til fordel for randlodsejerne. Total udtørring opgivet i 1957.

Vejlerne omfatter i dag ca. 5515 hektar, der fordeler sig på De østlige Vejler: Bygholm (1200 hektar), Glombak (120 hektar), Selbjerg (500 hektar) og Han (90 hektar) Vejler samt Lund Fjord (615 hektar), og De vestlige Vejler: Tømmerby Fjord (545 hektar), Vesløs og Arup Vejler (375 hektar), Østerild Fjord (650 hektar) samt randarealer.

Regnes internationalt blandt de vigtigste lokaliteter for vandfugle i Europa. Videnskabeligt reservat siden 1960, desuden Ramsar-område og Natura 2000-lokalitet. Vildtreservat i Løgstør Bredning ud for Bygholm-dæmningen siden 1997. Betragtes af mange som Danmarks mest betydningsfulde naturreservat.

Kortene er fra 1795 og 1988. Oversigtskort med lokalitetsnavne findes i boksen, der afslutter hovedartiklen. Er udarbejdet af ornit.dk

Thisted kommune og Jammerbugt kommune.

Koordinater:

Østlige Vejler

Bygholm Vejle: 6322798, 505340

Selbjerg Vejle: 6325000, 503000

Han Vejle: 6328000, 503000

Lund Fjord: 6329582, 502386

Vestlige Vejler

Tømmerby Fjord: 6323330, 497715

Vesløs Vejle: 6320500, 496200

Arup Vejle: 6319000, 494500

Østerild Fjord: 6318530, 492096

ejeren af herregårdene Vesløgård og Kølbygård, Enevold Nielsen Berregaard (1653-1731), men den ældre mand kunne ikke komme overens med myndighederne om betingelserne for et projekt.

Undersøgelsen blev offentliggjort i 1760 i »Danmarks og Norges Oeconomiske Magazin«, hvor der stod om bundforholdene, at »grunden udi Vejlen er ret marsklandsbund, klæg og blåler, så i fald den lå på andre steder, havde den ej ligget udyrket i så lang tid«.

Det oplystes desuden, at Bygholm Vejle ved visse stormvinde overskyldes med vand og sand fra Limfjorden, mens til andre tider var den så tør, at den støvede.

Knap hundrede år senere foreslog gårdejer Christen Jørgensen fra Arup i 1841 i et brev til herredsfogeden, at der skulle anlægges en dæmning over Arup Vejle i De vestlige Vejler. Han fik aldrig noget svar, men Jørgensen holdt fast i sagen.

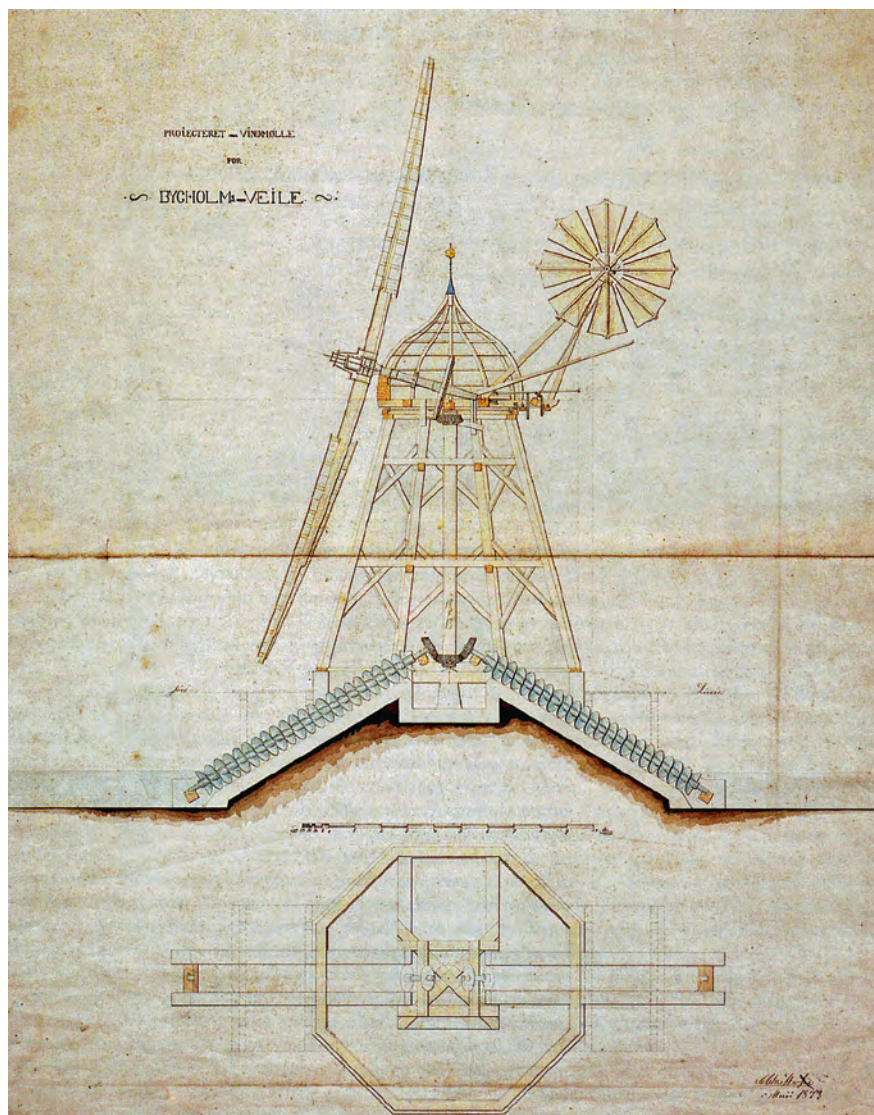
I 1859 ansøgte han Frederik VII om at få overdraget ejendomsretten til fjordbunden inden for en påtænkt dæmning over Arup Vejle. Ansøgningen blev dog afvist i indenrigsministeriet, der savnede mere detaljerede oplysninger om planerne.

Jørgensen søgte derefter sagkyndig bistand, og i april 1863 kunne han præsentere en regulær detailprojektering af sit projekt, som han atter anmodede om tilladelse til at sætte i gang, men stadig uden resultat.

Det blev den daværende gårdejer på Vesløgård, Jacob Nørgaard Christensen, der sammen med en kaptajn Clausen og en amtsvejnspektør Asmussen, Ålborg, fik retten til at tørlægge Arup og Vesløs Vejler i 1873.

Af ukendte årsager gjorde de dog aldrig brug af koncessionen, så den gik tilbage til indenrigsministeriet, der i 1876 gav den videre til den engelske ingeniør Henry Earle. Ti år tidligere havde Earle været medansøger til en koncession på Bygholm Vejle sammen med landsmanden John Ghorney, så Earle var ikke ubekendt med egnen.

Ellers ved vi ikke meget om Henry Earle, udover at han blev udlagt som

Arbejdstegning til den pumpemølle, som en møllebygger fra Randers gav tilbud på i maj 1873 til »Bygholm Veiles Udtørring«. Prisoverslaget var på 3643 Rigsdaler, hvilket svarer nogenlunde til 443.600 kr. i 2009. Møllen nåede aldrig at blive bygget på grund af stormfloden i januar 1874. Tegningen befinder sig på Thisted Museum.

barnefader af den ugifte Karen Marie Møller i Nørre Sundby i 1869. Dog er det værd at bemærke, at i 1850'erne blev forsøget på at tørlægge Nissum Fjord ledet af den engelske ingeniør Thomas Earle. Han druknede ved Harboøre i oktober 1860 og ligger begravet på kirkegården i Lemvig. Formentlig var Thomas far til Henry.

Henry Earle gjorde dog ikke selv brug af Arup Vejle-koncessionen. Allerede i 1877 solgte han den videre til de nye ejere af Bygholm Vejle, de engelske brødre Livingstone-Learmonth. Det blev dem, der tre år senere gik i gang med at inddæmme Arup og Vesløs Vejler.

Arup-dæmningen udgjorde den

nødvendige forudsætning for at opdyrke De vestlige Vejler, mens Bygholm-dæmningen var nøglen til at kultivere De østlige Vejler.

Bygholm i øst, Arup i vest

Ovre ved Bygholm Vejle, øst for Hannæs, havde indenrigsministeriet allerede i 1861 givet koncession til købmand M. Bjørn fra Løgstør. Han kom aldrig selv i gang med arbejdet, men overdrog koncessionen til englænderen John Ghorney.

De næste 46 år skulle Vejlernes skæbne blive bestemt af det britiske imperiums dristige sønner.

Med den danske ingeniør Thomas

Kusken er Robert, yngste søn af Mary og William Stevens, som står foran inspektørboligen på Bygholm i juli 1901. Det er søstrene Mary og Dollie, der sidder bag. Robert Stevens blev inspektør fra 1905 på Bygholm, men omkom ved en kørselsulykke mellem Øsløs og Vesløs i 1908, kun 25 år gammel. Foto: Lokalthistorisk Forening for Sydhannæs.

A. English som tilsynsførende igangsatte den engelske ejer dæmningsarbejdet ved Bygholm i 1866. English var medejer af det velrenommerede københavnske ingeniørfirma English & Hanssen, og han var på samme tid involveret i flere andre landvindingsprojekter, bl.a. Bagges Dæmning i Ringkøbing Fjord og senere Vest Stadil Fjord-projektet.

22. juni 1866 kunne Middelfart Avis meddele:

»Dæmningsarbejdet ved Bygholmvejen ved Løgstør skrider rask fremad. Der beskæftiges ca. 200 arbejdere, alle sammen jyske. Omtrent 600 alen [377 meter] af dæmningen er færdig, 300 alen fra hver side. Hele arealet er omtrent 7.000 alen [4,4 km]«.

Men mere blev det ikke til. Allerede en måned senere meddelte samme avis, at dæmningsarbejdet var standset. John Ghorney havde ikke flere penge. To år senere solgte han koncessionen til en anden englænder, jernbaneingeniør John Trehwella fra Birmingham.

Trehwella havde oprettet flere jernbanelinjer i Europa og Asien og opholdt sig i lange perioder i udlandet. Hans unge assistent, William Stevens (1842-1912), overtog straks ledelsen på Bygholm.

For Trehwella kom udtørringen til at koste en formue. For Stevens blev udtørringen af Vejlerne en livsopgave,

der først stoppede ved hans død.

Rygtet om det eventyrlige projekt oppe på Hannæs nåede vidt omkring.

Blandt de »børster«, der strømmede til for at bygge dæmningerne med skovl og trillebør, var der både tyskere, polakker, hollændere og svenskere. Guds bedste børn var de ikke, og på byggepladsen ved Bygholm hørte billig brændevin til den daglige forplejning og rå slagsmål til dagens orden.

Produktionen af de første dampmaskiner kan tidsfæstes til omkring 1840. Det engelske firma Clayton, Shuttleworth & Company i Lincoln kunne i 1867 opstille sin maskine nummer 7562, hvilket forudsatte en gennemsnitlig årsproduktion på hele 470 lokomobiler, siden der for alvor var kommet gang i fabrikationen i 1851. Også i Tyskland og Frankrig blev der fra midten af 1800-tallet produceret lokomobiler. Den engelske model på billedet stod på Bygholm-dæmningen omkring 1919. Manden med skovlen er Thorvald Isager, den ene af de tre danske ejere efter 1912. Foto: Udlånt af Ingvar Jakobson.

Bygholm-dæmningen stod færdig i 1870, og derefter blev der anlagt en landdæmning med kanal langs østsiden op til Lund Fjord. På Bygholm-dæmningen blev der opført en pumpestation med to engelske centrifugalpumper, drevet af kulfyrede dampmaskiner. Kullene blev importeret fra England.

Da John Trehwella havde overtaget koncessionen i 1868, opførte han som noget af det første en herskabelig bolig helt ude ved fjorden. »Slottet« kaldte de lokale bygningsværket med de store rum og franske vinduer.

Forfatteren Johan Skjoldborg (1861-1936), der var søn af den lokale skomager i Øsløs, arbejdede som barn med at plante græs på Vejlerne, da den første udtørring var gennemført. I sine erindringer har han beskrevet englændernes luksusliv:

»De overordnede ingeniører med familier førte en efter Hannæsbo-forhold aldeles overdådig tilværelse. Når damerne red, ringlede og raslede det om dem af sølv og guld, og det vakte ligefrem forargelse, at når englænderne kogte suppe, så smed de kødet bort... Der synes ikke at være ende på englændernes penge«.

Men det var der, og enden var nær. Fjerde januar 1874 stoppede en stormflod brat den engelske pengestrøm.

Stormfloden slår til

I flere dage havde der raset en stærk nordvestenstorm, der uophørligt gnavede løs på hoveddæmningens bløde inderside.

Bedre blev det ikke af, at pumperne stod stille, fordi kulkibet fra England var forsinket, så vandstanden bare steg og steg.

Tredje januar gik vinden om i vest, og stormen pressede nu store mængder vand ind i Limfjorden, hvor vandstanden steg til næsten halvanden meter over daglige vande.

Da vinden voksede til orkanstyrke natten til 4. januar, gik de opstuede vandmasser for alvor til angreb på hoveddæmningen ved Bygholm. Klokken fire om morgenen begyndte der at opstå huller i græstørven på den udvendige skråning.

Vandstanden steg nu med rivende hast, og til sidst slog bølgerne op over kronen på dæmningen. På ingen tid blev to store stykker af dæmningen skyllet bort, og fjordvandet brød brøllende ind i vejen. Katastrofen var en kendsgerning.

Hele natten havde ingeniør Stevens kæmpet ude på dæmningen sammen med børsterne, men de kunne intet stille op med deres skovle, da det første gennembrud kom. Med de frådende vandmasser i baghjulene måtte de flygte i hestevognen nordpå ud over vejen.

I løbet af få timer var det storstilede og kostbare udtørningsarbejde lagt i ruiner.

Da projektets skæbnetime oprandt, opholdt John Trehwella sig i Italien, så han overværede ikke selv katastrofen.

Efter sin hjemkomst blev han præsenteret for regningen for naturkræfternes hærgen i et par døgn, og den fik ham til at smække pengekasen i. Det har næppe været nogen nem beslutning, da den enorme investering endnu ikke havde givet det mindste afkast.

Trehwella havde investeret op mod 400.000 rigsdaler (45 mio. kr. i nutidsværdi) i projektet, men nu havde han fået nok. Bygholm Vejle blev sat til salg.

I foråret 1901 bevilgede Landbrugsministeriet for første gang statsstøtte til Vejlerne. For 60.000 kr. (3,8 mio. kr. i 2009-værdi) skulle de to hoveddæmninger sikres og forsynes med selvvirkende sluser. Foto: Lokalhistorisk Forening for Sydhanhæs.

Nye engelske ejere

I marts 1876 overdrog Trehwella koncessionen med ejendomsretten til De østlige Vejler til de tre engelske brødre Thomas, Andrew og Sommerville Livingstone-Learmonth for en samlet pris af 270.000 kr. (14,6 mio. kr. i nutidsværdi).

Brødrene »overtog« også ingeniør Stevens, som straks fik besked på at genoptage arbejdet ved Bygholm.

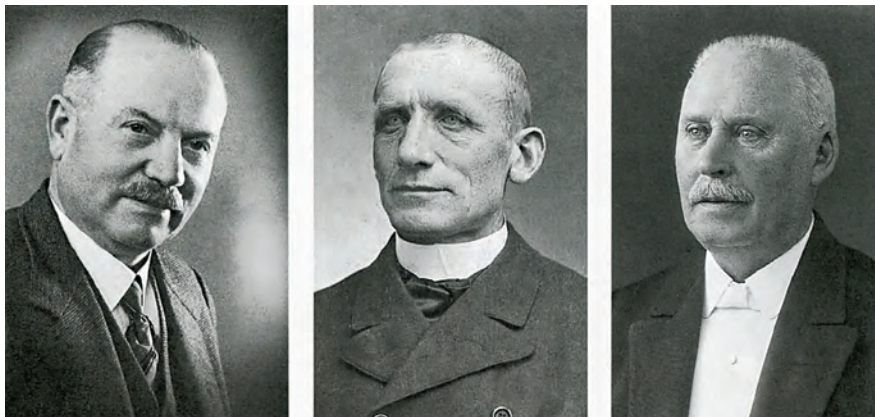
Året efter erhvervede brødrene også koncessionen på Arup og Vesløs Vejler. Englænderne sad nu som ejere af både De østlige Vejler og De vestlige Vejler.

Ved Arup og Vesløs Vejle satte de

udtørningsarbejder i gang i 1878, og i de kommende år blev Tømmerby Fjord og Østerild Fjord inddraget i projekterne. Der blev opført pumpestationer, og i perioder lykkedes det at få vandet ud, så der kunne komme gang i udplantningen af græsser i de tørlagte vejler.

Ved Tømmerby Fjord opførtes der to store stalde med plads til 300 kreaturer og senere en lade. Også udlejningen af de nye engarealer til græsning og høslæt gik i gang, men kun med stort besvær. Gang på gang skete der uheld, så vandet vendte tilbage.

Det kneb voldsomt med at overholde koncessionernes tidsfrister for

I 1912 kom Vejlerne tilbage på danske hænder, da ejendommen blev købt af et triumvirat bestående af proprietær N.Th.C. Isager på Nr. Skovsgård (godsejer på Kokkedal Slot ved Brovst fra 1930), grosserer Georg Bendtzen fra Ålborg (tilsynsførende ved udtørringen af I/S Vilsted Sø fra 1880 på vegne af bankrådet ved Ålborg Diskontokasse), og muremester Jens Rasmussen, Ålborg. Købesummen var knap 12 mio. kr. i 2009-værdi. De tre herrer var alle begejstrede jagtudøvere, der erhvervede ejendommen til jagtformål. Foto: Lokalhistorisk Forening for Sydhannæs.

den totale tørlægning. De måtte forlænges, og det blev de, men lige lidt hjalp det. Uanset hvor meget der blev pumpet, kunne arealerne ikke holdes permanent tørre.

Staten skal købe Vejlerne

Mod slutningen af århundredet måtte det britiske selskab se i øjnene, at alle projekter var slået fejl.

Enten var jordkvaliteten for ringe, eller også var de vandfyldte vejler for besværlige at tørlægge. Ofte gjaldt begge forhold, så jorden kunne simpelthen ikke gøres rentabel. Vandet i Vejlerne viste sig at være en større mundfuld, end både investorer og de mange eksperter havde regnet med.

Bægeret løb fuldt i efteråret 1898, da indenrigsministeriet meddelte, at Vejlerne skulle indlemmes i de omgivel-

de kommuner. Det ville bl.a. betyde, at ejerne nu skulle til at betale skat, hvad de hidtil havde været fritaget for.

En ting var at tåle, at hovedveje og dæmninger fremover skulle være offentlige, men skat – der gik grænsen. Ikke mindst når man hele tiden tabte penge på ejendommen.

Ejerne besluttede simpelthen at opgive Vejlerne.

Det ville betyde stop for driften af alle de dyre pumper, og det ville kunne mærkes på egnen. Hele vejen rundt om både De østlige og De vestlige Vejler nød bønderne godt af den gratis afvanding, som udpumpningen fra Vejlerne gav dem på deres lavtliggende jorder.

Snart gik der sågar et rygte om, at ejerne ville slå hul på diger og dæmninger for atter at sætte alt under vand. Sådanne forlydender fik Thisted Amts Tidende til at slå alarm i sin lederartikel 17. december 1898:

»Efter vor formening bør egnens ledende mænd uopholdeligt sætte sig i bevægelse. Der bør snarest muligt holdes et møde af alle interesserede lodsejere; her bør der nedsættes et udvalg til at forhandle med koncessionshaverne, med de stedlige myndigheder samt med regering og rigsdag om sagen, således at bevillingen i det omhandlende øjemed kan komme på finansloven for næste år«.

Nu måtte regeringen træde til med hjælp, lød kravet. 600 lodsejere rundt om Vejlerne havde hidtil ganske gratis nydt godt af udtørningsarbejdet, men hvad skulle der ske med deres jord, hvis fjordens salte vand atter blev lukket ind?

Bønderne vil købe Vejlerne

I juli 1899 blev der afholdt et stort offentligt møde på Bjerget Kro, hvor eksperter og lægmænd kappedes om at fremsætte forslag til, hvordan udtørningsarbejdet kunne gøres bedre og mere rentabelt, end de engelske ejere havde formået.

Flere vindmøller ville gøre det billigere at pumpe end de kulslugende lokomobiler, mente nogle. Bedre udnyttelse af græs og hø kunne skabe overskud, påstod andre. Nej, alle vejlerne skal omdannes til et stort

Fra denne pumpestation med tilhørende maskinhus blev det forgæves forsøgt at tørlægge Tømmerby Fjord. Billedet er fra ca. 1900. Foto: Lokalhistorisk Forening for Sydhannæs.

Denne vindrose stod som pumpemølle ved Kærup Holme. Bemærk de fire akrobatiske personer på møllestativet. Tilsvarende møller stod også ved Tømmerby Fjord. Foto: Lokalthistorisk Forening for Sydhavnæs.

andelsselskab i lighed med slagterier og mejerier, krævede en tredje part.

Selvfølgeligt ville det være nødvendigt med statsstøtte i form af billige lån og skattefrihed. Det var det eneste, alle kunne enes om.

Fire dage senere blev der atter holdt møde om sagen, denne gang med myndigheder, sogneråd og 200 lodsejere.

To forslag blev præsenteret: lad os købe Vejlerne og drive ejendommen som et stort andelsselskab, lød det ene, mens det andet gik ud på at lade det engelske selskab beholde og drive Vejlerne, men med tilsagn fra lodsejerne om at betale til vedligeholdelsen af dæmningerne.

Stemningen var dog hverken for det ene eller det andet. Derimod fandt forsamlingen fodslag om et tredje forslag. Man skulle søge staten om tilskud til at vedligeholde hoveddæmningen over Bygholm Vejle.

Thisted Amts Tidende kunne atter bringe nyt om sagen 6. september 1899. Englænderne havde nu tilbudt at sælge til lodsejerne for en samlet pris af 200.000 kr. (12,6 mio. kr. i 2009-værdi). Prisen for Bygholmdæmningen udgjorde halvdelen af

To vindmøller pumpede stadig på livet løs i 1933, mens børn og unge fra Vesløs morede sig med skøjteløb på den tilfrosne Tømmerby Fjord. Foto: Lokalthistorisk Forening for Sydhavnæs.

beløbet, mens resten skulle dække det 10.000 tdr. land store afvandingsområde med bygninger, maskiner, vindmøller og alt andet materiel.

Og det hastede.

Situationen blev betegnet som »kritisk« af avisen, der kunne fortælle, at både landdæmninger og kedlerne ved pumpestationerne trængte til reparation. Der var fare for, at hoveddæmningerne ville blive gennembrudt, påstod avisen.

Lodsejerne besluttede at ansøge regering og rigsdag om statsstøtte til at erhverve Vejlerne.

Ansøgningen er dateret 12. oktober 1899, og den blev sendt til det nyoprettede landbrugsministerium. Det ansøgte beløb lød på 243.500 kr. (15,3 mio. kr. i 2009-værdi).

Lodsejerne henviste til digeloven af 1873 om statsstøtte til Lollandsdiget efter den store stormflod, og man var parat til at oprette digelag for hvert af

Murermester Rasmussen opførte denne stråtakte jagthytte med lergulv omkring 1920 på Krapdæmningen. Den blev ramme om utallige af familiens jagt- og fiskeriudflugter i de mange år, hvor Rasmussen-familien var medejere i Vejlerne. Foto: Privateje.

De store kolonier af hættemåger i Vejlerne gjorde det muligt at indsamle betydelige mængder æg til konsum og industribrug. »Tanæg« blev de kaldt. Foto: Privateje.

de to områder, hvis man fik pengene. Kunne politikerne ikke give beløbet som direkte statsstøtte, ville man i det mindste gerne have pengene som et lavforrentet statslån over 40 år og med rentefrihed i mindst fem år.

Men landbrugsministeriet var overhovedet ikke med på den store plan fra Vejlernes naboer. Penge til den slags vidtløftige projekter var der ingen af, så embedsmændene gik i tænkeboks.

I årene fra 1966 til 1978 blev der årligt skudt ca. 1600 fugle i Vejlerne. Heraf var de tre fjerdedele ænder. Størst udbytte gav krikand (563), gråand (386) og bekkasin (217). Tendensen gennem de 13 år var faldende, og i dag er al jagt stoppet. Billedet af Vejler-jægere er fra ca. 1965. Foto: Privateje.

Staten hjælper med tilskud

I april 1900 havde landbrugsministeriet endnu ikke besvaret låneansøgningen, så de engelske ejere besluttede at sætte hårdt mod hårdt. De stoppede pumperne ved Bygholm-dæmningen, mens de lod udpumpningen fortsætte fra Vesløs Vejle.

Landbrugsministeriets reaktion på den uholdbare situation var at nedsætte en hurtigt arbejdende kommission.

Henover sommeren undersøgte den forholdene, og i september afgav den sin betænkning. Staten burde træde til med hjælp.

I første omgang afviste landbrugsministeren dog al snak om statshjælp, og han foranstaltede endnu en undersøgelse. Resultatet forelå sidst i september i form af et detaljeret forslag til sikring af digerne. Allerede tre dage efter blev der givet besked om at udføre arbejderne, men med risiko for at regningen ville blive sendt til ejerne.

I forsommeren 1901 blev der dog indgået en aftale mellem landbrugsministeriet og det engelske selskab. Staten bevilgede 60.000 kr. (3,8 mio. kr. i 2009-værdi) i direkte støtte til at sikre hoveddæmninger og sluser. Til gengæld forpligtede ejerne sig til at vedligeholde sluserne for egen regning i al evighed fremover.

Lodsejerne fik hverken det ene eller det andet forslag igennem, og den engelske ejerfamilie kunne fortsætte deres ekstensive drift af Vejlerne bag de nyrenoverede, statsstøttede dæmninger.

På danske hænder

De engelske investorer holdt dog kun ud indtil 1912, hvor ingeniør William Stevens døde. Derefter kom ejendommen på danske hænder.

Den blev erhvervet til en fordelagtig pris af et nordjysk konsortium, der bestod af grosserer Georg Bendtzen og muremester Jens Rasmussen, begge Ålborg, samt proprietær Thorvald Isager. Han huskes især for at have købt Kokkedal Slot ved Brovst i 1930.

Georg Bendtzen (1848-1932) havde allerede en vis erfaring med drift af tørlagte arealer, da han havde deltaget i udtørringen af Vilsted Sø omkring 1880 på vegne af Ålborg Diskontobank.

Købesummen var 211.500 kr. (11,8 mio. kr. i 2009-værdi).

De tre familier Isager, Bendtzen og Rasmussen skulle komme til at styre den ekstensive drift af Vejlerne i de næste 80 år, men ikke uden sværdslag.

Hvor de engelske investorer i sin tid var gået i land for at tjene stort på landvinding og udtørring til landbrugsjord, opgav de nye ejere fra første dag enhver ambition om at fortsætte kampen mod vandet. Vejlerne skulle fastholdes i en tilstand af halvkultur, hvor naturværdierne kunne storrives. De tre velhavende herrer ville fremover satse på jagt, fiskeri og høslæt på de inddæmmede arealer.

Det medførte bl.a. at man i 1917 standsede de dampmaskinedrevne pumper i »Maskinhuset« ved Tømmerby Fjord, da det blev for dyrt at skaffe kul under Første Verdenskrig. Her lå ellers den bedste landbrugsjord.

Store arealer af Tømmerby Fjord kom atter under vand, og både inspektørbolig og staldanlæg blev opgivet. Pumpningen fortsatte ganske vist med to nye vindmøller vest for bakken Mommer, men deres kapacitet

Det kunne ikke gå stærkt nok med at komme i gang med at tørlægge Vejlerne, da landvindingsloven først var vedtaget i november 1940. Trods århundredets koldeste isvinter sendte Hedeselskabet sine folk ud for at optage jordbundsprøver gennem huller i den frosne overflade. I isvinteren 1941-42 satte middeltemperaturen dybderekord med $-3,5^{\circ}\text{C}$ i marts måned. Foto: Hedeselskabet.

tet var langt mindre end pumperne i »Maskinhuset«. I 1946 ophørte også denne udpumpning og blev aldrig genoptaget.

Lokalt brød man sig ikke om den form for landmandsskab. Bønderne måtte se i øjnene, at den totale kultivering var opgivet. Gennem den afvanding, der tidligere var foregået, havde de ganske gratis oplevet en stor forbedring af deres jord, og de havde

Det var direktør Niels Basse (1888-1972) fra Hedeselskabet, der var den drivende kraft bag gentagne forsøg på at få Vejlerne tørlagt. Han var uddannet agronom og arbejdede i Hedeselskabets tjeneste hele sit liv. Foto: Hedeselskabet.

set frem til en fuldstændig udtørring. Skuffelsen og vreden var stor.

Pligt til at pumpe

Da der i foråret 1919 stod særligt meget vand i Arup og Vesløs Vejler klagede en gruppe lodsejere til amtet og fik nedsat en landvæsenkommission. Den skulle afgøre, om ejerne forsømte deres pligter i forhold til koncessionen fra 1885.

Vandet skulle ud, lød kravet, og lodsejerne krævede en »rimelig« erstatning for de skader, der allerede var sket.

De fik en lang næse – og en regning på 856 kroner for sagens omkostninger (20.385 kr. i 2009-værdi), men det afholdt dem ikke fra at gå videre. Sagen blev krævet prøvet for en overlandvæsenkommission. Den blev nedsat samme sommer.

Overlandvæsenkommissionen kom dog til samme resultat som sin forgænger, men det opildnede bare nabolodsejerne til at sætte yderligere hårdt ind. Tre sognekommuner, Øsløs-Vesløs-Arup, Tømmerby-Lild og Østerild klagede derefter direkte til landbrugsministeriet over, at pumpningen blev forsømt, især i Tømmerby Fjord.

Svaret kom 4. november 1924 til

Thisted amt, og det var ganske klart.

Den socialdemokratiske landbrugsminister Kr. Bording gav lodsjeerne ubetinget ret. Standsningen af pumpen ved Tømmerby Fjord var ulovlig, og amtet fik besked på gennem politimesteren at meddele ejerne på Vejlerne, at inden 1. april 1925 skulle vandstanden i Tømmerby Fjord være bragt ned på det tilladte.

Ejerne svarede imidlertid tilbage, at de ikke agtede at starte pumperne igen. Man mente ikke at have nogen pligt til at pumpe i Tømmerby Fjord. Samme år blev ejendommen omdannet til et interessentselskab under navnet Bygholm og Vesløs Vejler I/S.

Den rene ruïn

Landbrugsministeriet var faret ud med bål og brand, men det gjorde ikke indtryk på Vejlernes ejere.

Nu var der ingen anden udvej end en retssag. Ministeriet anlagde derfor sag mod I/S Vejlerne, som man ville tvinge til at aflevere ejendomsretten til Arup og Vesløs Vejler samt Tømmerby Fjord på grund af forsømmelighed.

Dommen faldt 25. marts 1926. Den kan læses som et salomonisk forsøg

Formanden for Reservatrådet under Landbrugsministeriet, Jørgen Otto Fabricius (1887-1971), kæmpede hårdnakket for at undgå en afvanding af Vejlerne. Fabricius var også kongelig jægmester, og han ses her (tv.) iført skovvæsenets uniform og hvide handsker, mens han diskuterer dagens resultat efter en kongejagt med Kong Christian X. Foto: Privateje.

Sognerådsformand Kristian Kaspersen regerede i en længere årrække over Tømmerby-Lild kommune, hvor han også talte randlodsejernes »sag« overfor Vejlerne ejere. Kaspersen blev den første formand for det lodsejerlag, som blev oprettet i 1946 efter pres fra landbrugsministeriet. Foto: Lokalthistorisk Forening for Sydhavnæs.

på at tilgodese begge parter. Landsretten sagde nej til at fratage ejerne ejendomsretten, men ja til at pålægge dem pligt til at genoptage pumpningen, dog med en længere frist end ministerens fem måneder.

Lodsejerne var godt tilfredse med dommen, som deres sagfører, ifølge Fjerritslev Avis, nr. 37, 1926, betragtede som en ubetinget sejr. Det var ejerne ikke enige i, og de var noget mere afslappede i deres holdning. Grosserer Bendtzen udtalte bl.a. om dommen:

»Åh, der er såmænd omtrent ligegyld-

digt med den. De socialdemokratiske blade skriver om stævning på ny. Men det er helt igennem pip fra ende til anden. Det vil jo blive den rene ruin for os at pumpe. Hvad kommer det også beboerne ved. Vil de tage det fra os, så værsgod! Det vil kun give dem tab. Det hele er blevet et politisk slagsmål. (...)

– Beboerne hævder, at det vil være dem til gavn, at der bliver pumpet?

– Ja, for så avler vi hø til dem. Men det kan jo slet ikke svare sig. Og efter beboernes opførsel mod os vil vi hellere lade høet rådne eller bundte det og sende det bort. Men som sagt, vi pumper ikke, så må de gøre ved os, hvad de vil«.

Ejerne stod fast på den uforsonlige tone, og det kunne de roligt gøre. De havde fat i den lange ende, fordi lodsejerne under ingen omstændigheder ville påtage sig noget økonomisk ansvar for udpumpningen af vand, og staten var ikke interesseret i at overtage ansvaret for den store ejendom.

Landsretsdommen blev aldrig effektiviseret. Landbrugsminister Kr. Bording gik af i december samme år, og han tog tilsyneladende sagen med sig. Ingen hørte siden hen mere til den.

Sogneråd og lodsejere forsøgte igen og igen at rejse den gamle sag om ordnede forhold for samtlige områder af Vejlerne. Ejerne skulle tvinges til at overholde koncessionerne, så de

Projektet »Hovsør Lille Indtørring« var allerede blevet skitseret af Hedeselskabet i 1953. Dengang havde tanken været, at Vejlerne ejere skulle frasælge de udtørrede områder til lodsejerne for derigennem at opnå lidt goodwill. Projektet blev først gennemført i 1965 af Hedeselskabet og med statsstøtte som et landvindingsprojekt. Vejlerne ejere beholdt dog ejendomsretten, indtil arealerne blev frasolgt i 1993. Kortet er kopieret fra 1953-betænkningen.

omkringboende bønder kunne nyde godt af afvandingen, men uden selv at bidrage til at dække udgifterne.

Ikke nogen nem sag, da Vejlerne ejere for længst havde gennemskuet lodsejerne.

Trods det beskedne areal medførte udtørringen af Hovsør på vestsiden af Østerild Fjord et stort naturhistorisk tab. Inden afvandingen yngede der mere end 30 forskellige arter af sump- og vandfugle i dette lille hjørne af De vestlige Vejler, hvis biologiske værdi blev markant forringet ved udtørringen. Efter afvandingen blev de tidligere så frodige vådområder konverteret til hvedemarker.

Nu bliver det alvor

Den tyske besættelse af Danmark i april 1940 vakte fornyet håb om en endelig løsning.

Rigsdagens og regeringens frygt for massiv arbejdsløshed og en deraf følgende politisk uro banede vejen for en stribe fordelagtige tilskudsordninger, der skulle holde beskæftigelsen i gang, ikke mindst af de mange ufaglærte.

Landbrugsministeriets lov om statsstøtte til landvinding fra november 1940 var en sådan ordning.

Startskuddet til sidste akt af dramaet om Vejlerne blev affyret fra arbejds- og socialministeriet. Sidst i marts 1941 skrev dette ministerium til Statens Landvindingsudvalg for at høre, om De østlige Vejler ikke kunne være af interesse for ministeriets beskæftigelsescentral, der overvejede at oprette en række statsungdomslejre for unge arbejdsløse.

Ministeriet var »blevet opmærksom på de med en tørlægning af den nord for Løgstør Bredning beliggende Lund Fjord og med en afvanding af de mod syd tilgrænsende lavtliggende arealer (Bygholmsvejle) forbundne arbejdsmuligheder«.

Det fremgår ikke af henvendelsen, hvem der havde vakt ministeriets opmærksomhed, men da brevet var underskrevet af den kontorchef Olufsen, der sad som arbejds- og socialministeriets egen repræsentant i netop Statens Landvindingsudvalg, så vil det være nærliggende at søge kilden der.

Brevet sluttede med, at man udbad sig »en udtalelse efter omstændighederne snarest belejligt om, hvorvidt der for udvalget foreligger et nærmere udarbejdet projekt for de nævnte arbejder, om lodsejernes interesse i arbejdets udførelse samt om, hvorvidt det kan påregnes, at arbejdet vil være egnet til udførelse som ungdomsforanstaltning«.

Umiddelbart kom der ikke noget ud af brevet. Formanden for Statens Landvindingsudvalg var ikke taget i ed, og han fandt ingen anledning til at tage den prekære sag op. Det blev meddelt arbejds- og socialministeriet 13 dage senere.

Men efter et halvt år måtte samme formand bide i det sure æble og tage sagen op igen.

Indtil byggeriet af hovedvej A 11 i årene 1964-65 lå Bygholm-dæmningen uforstyrret hen. Til trods for at der var tale om et vejanlæg i et højt profileret naturområde, foregik der ingen offentlig eller politisk debat om den samfundsøkonomiske berettigelse i at spare 3,5 kilometer kørsel ved at forlægge en statslig hovedvej ud over det videnskabelige reservat. Forlægningen kostede angiveligt 14 mio. kr. inklusive sluser og kanaler, som alle sammen blev betalt af staten. I 2009-kroner modsvarede dette beløb 128,3 mio. kr. Fotos: Lokalhistorisk Forening for Sydhavnæs.

Banen kridtes op

Stort set samtidig med henvendelsen fra arbejds- og socialministeriet modtog landbrugsministeriet imidlertid også en henvendelse fra lodsejerne ved Tømmerby Fjord, Vesløs og Arup Vejler samt Østerild Fjord. De anmodede om at få gennemført en forbedring af afvandingsforholdene med støtte fra landvindingsloven.

Da denne henvendelse blev bakket op af to rigsdagsmænd, blev den taget alvorligt.

Henover sommeren udarbejdede ministeriet tre løsningsmodeller:

1) Vejlerne ejere får en passende frist til at pumpe vandstanden ned til det niveau, som var fastsat i den gamle 1885-koncession – og ejerne opfylder kravet inden fristens udløb.

2) Vejlerne ejere får en passende frist til at pumpe vandstanden ned til det niveau, som var fastsat i den gamle

1885-koncession – og ejerne opfylder ikke kravet inden fristens udløb. Der vil da opstå spørgsmålet, om staten og lodsejerne skal forsøge at overtage ejernes ejendomsret ved domstolene.

3) Et landvindingslag overtager Vejlerne ved et forlig med ejerne, hvorefter hele arealet afvandes med totredjedele statstilskud.

Ministeriet lagde ikke skjul på, at man foretrak løsning nr. 3, og i et brev af 29. maj 1941 opfordrede man det jyske underudvalg af Statens Landvindingsudvalg til at afholde møde med lodsejerne og Vejlerne ejere og »her søge at tilvejebringe et forlig«.

Ministeriets departementschef tilføjede selv, at »man under henvisning til de under 1) og 2) angivne muligheder må anse et rimeligt forlig med Vejlerne ejere for at ligge inden for sandsynlighedens grænser, idet pumpning vil være kostbar for Vejlerne ejere, og arealet, såfremt pumpning der-

Fiskemester Albert Borg stod for fiskeriet i Vejlerne i årene 1965-73, hvor der stadig kunne fanges mange ål. Foto: Privateje.

for opgives og dom over Vejlerne opnås, hvad der efter det i sagen oplyste må antages nærliggende, næppe kan vurderes særligt højt».

Mødet med Vejlerne ejere fandt sted sidst på efteråret i Ålborg.

På Park Hotel mødtes 7. november 1941 landbrugsministeriets departementschef Julius Wilcke med Vejlerne ejere samt hele det jyske underudvalg med Hedeselskabets direktør Niels Basse i spidsen.

Niels Basse sad i Statens Landvindingsudvalg, og han var formand for dets jyske underudvalg.

Selvom Hedeselskabet kom til at spille en særdeles aktiv rolle i forsøget på at tørlægge Vejlerne, var der ingen, der pegede fingre af direktørens åbenlyse dobbeltrolle og utvivlsomme inhabilitet, selv ikke da han i 11. time forsøgte at redde et projekt i land ved direkte at skrive en støtteansøgning for lodsejerne.

Efter særlig indbydelse deltog også landstingsmand Martin Sørensen og folketingsmand Kresten Damsgaard (V).

Damsgaard var født i Østerild, og selvom han boede i Vester Skerninge på Fyn, arbejdede også han i mange år ihærdigt på at få Vejlerne tørlagt.

Stejl og ufordragelig holdning

Departementschef Wilcke lagde hårdt ud. Han fastslog, at Statens Landvindingsudvalg havde som opgave at øge landbrugsproduktionen, og at udvalget derfor var stærkt interesseret i at »udnytte de mægtigt store Vejlearealer på en mere intensiv måde«.

Derfor meddelte departementschefen, at udvalget nu ville igangsætte en jordbundsundersøgelse i Vejlerne, og hvis den gav et godt resultat, agtede man at »foreslå ministeriet at give Vejlejerne en ny frist til opfyldelse af koncessionsbetingelserne, og derefter eventuelt ekspropriere ejendomsretten, som formentlig i så fald ikke kunne vurderes højt«.

Værsgo – enten makker I ret og begynder at pumpe, så lodsejerne kan få deres jord drænet ganske gratis, eller også tager vi ejendomsretten fra jer. Og Wilcke tilføjede, at det aldrig havde været meningen, at »Vejlerne skulle udnyttes til ålefiskeri og jagtrevir, men til tørlægning«.

Folketingsmand Damsgaard understregede, at det ville betyde meget for hele egnen, hvis der kunne dyrkes på Vejlerne. Ifølge referatet undlod folketingsmanden ikke at bebrejde Vejlerne ejere »den stejle og ufordragelige holdning, som de altid havde indtaget overfor bredejerne«.

Departementschefen supplerede med en advarende bemærkning om, at »Vejlerne under de forhåndenværende

forhold ikke ville være tjent med at stille sagen på spidsen og henstillede igen, at man søgte at forhandle sig til rette, hvis jorden viste sig at være brugbar«.

Vejlerne ejere forsikrede, at man kun kunne være interesseret i en sådan jordbundsundersøgelse og lovede at være behjælpelig hermed. I øvrigt havde man allerede selv anmodet en ingeniør og en landinspektør om at undersøge, om der ville være mulighed for landvinding i Vejlerne.

Senere samme dag blev der også holdt møde med en repræsentation for lodsejerne. Den skønnede, at lodsejerne var villige til at overtage ejendomsretten til Vejlerne og derefter gennemføre en afvanding med støtte fra landvindingsloven, hvis ejendommen kunne erhverves på »overkommelige betingelser«.

Det skøn skulle vise sig at ligge endog meget langt fra lodsejernes reelle hensigter.

Højt spil

I virkeligheden spillede departementschefen højt spil, når han så åbenlyst truede Vejlerne ejere med ekspropriering, hvis ikke de makkede ret. Ligeledes blev lodsejerne ført bag lyset, når departementschefen forsøgte at gøre det attraktivt for dem at overtage de store arealer.

I Statens Landvindingsudvalg var

Odderen betragtes som »almindelig« i Vejlerne, når man tager artens levevis og krav til territoriets størrelse i betragtning. Selv i 1980'erne, hvor den danske bestand af oddere var mest truet, forekom arten stadig i Vejlerne. Foto: Henrik Haaning Nielsen, ornit.dk.

Vejlernes Feltstation blev oprettet i 1978 af Skov- og Naturstyrelsen og bemandet med unge feltornitologer, der trodsede al slags vejr – og mekaniske knallertproblemer – for at skrive reservatets fugle og dyr i mandtal. Venstre-miljøministeren Hans Chr. Schmidt fjernede bevillingen til stationen i 2003 og afbrød dermed 25 års meget grundige observationsserier. Fotos: udlånt af Helge Røjle Christensen.

man ikke uvidende om, at en tørlægning af Vejlerne aldrig ville kunne betale sig. Årsagen var de ringe jordboniteter.

Det var landvindingsudvalgets sekretær, civilingeniør Erik Steenstrup, der havde afgivet denne negative vurdering til det jyske underudvalg, umiddelbart før Ålborg-mødet blev afholdt.

Steenstrup havde gennemlæst sagens akter, talt med lodsejere i området og med inspektøren på Vejlerne, og han var kommet til den klare konklusion, at »det ikke vil være muligt at gennemføre en landvindingssag på de her omhandlede arealer«.

Fordi det aldrig ville kunne betale sig.

Civilingeniør Steenstrup indledte sig rapport med at fastslå, at »det er utvivlsomt rigtigt, at Vejlerne som helhed er af en så ringe bonitet, at de ikke i al almindelighed vil kunne betale omkostningerne ved en tørholdelse, selvom afvandingsanlægget kunne tænkes etableret helt uden udgifter for lodsejerne«.

Der var ingen tvivl om, at Veglernes ejere udmærket godt kendte dette økonomisk håbløse scenarie, så de ville være »absolut utilbøjelige« til selv at investere i en tørlægning.

Også mange lodsejere omkring Vejlerne vidste, at en tørlægning aldrig ville kunne svare sig, så Steenstrup mente, at »der vil formentlig ikke i ret stort omfang kunne skaffes tilslutning til et tørlægningsforetagende, hvor lodsejerne

skal overtage de tørlagte Vejlearealer, selvom en sådan overtagelse eventuelt skulle kunne gennemføres på endog overordentligt lempelige vilkår«.

Det var Steenstrups klare opfattelse, at det store flertal af de utilfredse lodsejere kun ønskede Veglernes ejere dømt til at pumpe for egen regning. Derfor burde hele sagen afvises fra landvindingsudvalgets side og henvises til domstolene.

Sådan kom det bare ikke til at gå. Hverken det jyske underudvalg eller landbrugsministeriet var parat til at opgive det storstilede projekt.

Uanset at »jordbunden som helhed var så tarvelig, at der slet ikke kunne være tale om, at en tørlægning kunne svare regning« – som det hed i Steenstrups klare vurdering – så måtte man vel bare gennemføre nye jordbundsundersøgelser.

Veglernes ejere og lodsejerne fik aldrig kendskab til den faglige afvisning af sagen, som landvindingsudvalgets ingeniør havde lagt frem. Den blev holdt hemmelig og kan kun fremlægges, fordi udvalgets mødereferater i dag er gjort tilgængelige for offentligheden på Rigsarkivet.

Resultatet af mødet blev, at Hedselskabet blev bedt om at gennemføre en nøje kortlægning af vanddybder, vegetation og jordbonitet i både de vestlige og østlige Vejler. Arbejdet blev straks sat i værk.

Hvad angår de slet skjulte trusler om ekspropriering, følte departementschefen sig ikke helt så skræmte, som han havde givet udtryk for under mødet.

Tre uger senere lod han sin sekretær skrive til statens sagfører, kammeradvokaten, for at få en juridisk vurdering af mulighederne for at vedtage en ny frist for ordnede forhold i forhold til den gamle 1926-dom, der havde underkendt ministeriets afgørelse.

Skifter kasketter

Nu kunne det ikke gå for stærkt med at komme videre.

Tre dage efter Park Hotel-mødet i Ålborg tog Niels Basse sin kasket på som formand for det jyske underud-

Fra 1978 begyndte et langvarigt forsøg på at beskrive og udbedre forringelserne af naturværdierne i Vejlerne. Initiativet kom fra Poul Hald-Mortensen, der var ansat i Miljøministeret. Foruden standardiserede tællinger af rastende og ynglende fugle foretog den nyoprettede feltstation ugentlige målinger af vandstand og saltindholdighed på godt 20 målestationer i det store område. Årsrapporter, ynglefuglerapporter samt temarapporter beskrev den årlige virksomhed, som gradvis skabte grundlaget for at sætte ind med en genopretning af naturværdierne. I dag er Hald-Mortensen ansat som biolog hos Aage V. Jensen Naturfond og har bopæl ved Vejlerne. Foto: udlånt af Poul Hald-Mortensen.

valg af Statens Landvindingsudvalg og skrev et brev til Hedeselskabet, dvs. til sig selv som leder af Hedeselskabets kulturtekniske afdeling. I brevet anmodede han Hedeselskabet om at foretage en jordbundsundersøgelse i Vejlerne, der skulle »danne grundlag for en vurdering af arealernes udnyttelsesværdi i landøkonomisk henseende«.

Han lagde ikke skjul på, at »det i dette tilfælde er af særlig stor betydning, at undersøgelserne foretages så hurtigt som på nogen måde muligt«. Der gjaldt om at smede, mens jernet var varmt.

For de medarbejdere, Hedeselskabet straks sendte i felten for at optage de mange hundreder af jordbundsprøver, blev det dog en kold tjans. De måtte arbejde ude på isen i de dybfrosne vejler i noget nær arktisk kulde. I isvinteren 1941-42 satte middeltemperaturen i marts dybderekord med $-3,5^{\circ}\text{C}$.

Otte måneder senere sendte Niels Basse en rykker til Hedeselskabet, dvs.

til sig selv. På landvindingsudvalgets vegne bad han om at få besked om, hvornår det samlede resultat af undersøgelserne kunne foreligge.

Det forelå i oktober samme år.

På 11 måneder havde Hedeselskabet gennemført en total kortlægning af bundforhold, jordboniteter og vegetation for næsten 7000 hektar vådområder i både de vestlige og østlige Vejler.

Det lod sig ikke skjule, at forholdene kunne have været bedre.

I De vestlige Vejler bestod ca. halvdelen af arealerne af værdiløse sandjorder, mens resten overvejende var klæg. Problematiske var det imidlertid, at denne frugtbare klægjord fortrinsvis fandtes under det dybere vand, så uden en total tørlægning ville man kun få adgang til de lette sandjorder, der var uden større værdi.

I De østlige Vejler var boniteterne endnu ringere. Blot en tredjedel af det samlede undersøgelsesareal bestod af klæg eller ler, der var dækket af et mindre sandlag, mens resten helt overvejende var det rene sand. Også her lå klægjorden under det dybere vand, så en fuldstændig tørlægning ville også her være nødvendig for at få adgang til de mere værdifulde boniteter.

Kammeradvokaten, der i mellemtiden var blevet anmodet om en vurdering af, hvilke tidsfrister der burde gives Vejlerne ejere til at opfylde de gamle koncessionsbetingelser, forsøgte at løse opgaven ved at spørge Hedeselskabet til råds. Selskabet kunne dog ikke hjælpe med et svar, hverken i 1942 eller igen i 1944.

På grund af vanskelighederne ved at skaffe materialer som f.eks. jern, kobber og cement, måtte Hedeselskabet anse det for umuligt at udtale sig om en rimelig frist, lød svarene. Kammeradvokaten konkluderede herefter i april 1944, at heller ikke han så sig i stand til at fastsætte en passende frist.

I december 1944 blev sagen drøftet i plenum i Statens Landvindingsudvalg, og her valgte man at stille den i bero til »krigens afslutning«.

Og sådan gik tiden, mens sagen stod i stampe. Men opgivet var den ikke.

Nyde, men ikke yde

I efteråret 1945 blev Hedeselskabet atter spurgt om længden af en rimelig frist til Vejlerne ejere, men selskabet var stadig ikke i stand til at svare.

Til gengæld foreslog direktør Basse, at selskabet blev bedt om at udarbejde et skitseprojekt med et økonomisk overslag for en total afvanding.

På Statens Landvindingsudvalgs 26. plenarmøde, 30. januar 1946 omtalte departementschefen vanskelighederne ved at fastsætte en tidsfrist for Vejlerne ejere til at genoptage tørlægningen. Han fandt, at det i det hele taget var et åbent spørgsmål, om man burde afvande arealerne, da meget store dele lå hen som sandjord.

Det var tvivlsomt, mente departementschefen, om landvindingsudvalget overhovedet kunne påtage sig hele dette arbejde.

Man vedtog dog at henstille til landbrugsministeriets overvejelse, om ikke der burde nedsættes en særlig kommission til nærmere at undersøge sagens juridiske, tekniske og landøkonomiske forhold. Ved samme lejlighed anmodede man Hedeselskabet om et prisoverslag for en fuldstændig afvanding af hele området.

Den store udfordring var stadig at få tvunget ejerne af Vejlerne til at pumpe så meget, at randarealerne fik nytte af det, men uden at lodsejerne skulle bidrage. Det var konflikten i en nøddeskal. De velhavende ejere af Vejlerne, som alle var kommet udefra, skulle tvinges til at pumpe noget mere, uagtet at det ikke kunne betale sig for dem, men kun ville være til økonomisk gavn for bønderne omkring Vejlerne.

Kær-Fnokurt er på den danske rødliste over særligt truede planter. Globalt er den også truet, men ved Vesløs Vejle vokser den ganske talrigt. Foto: Jørgen Peter Kjeldsen, ornit.dk.

Bønderne ville altså gerne nyde tørlægningens fordele, men ikke yde deres del af betalingen. End ikke organisere sig i et lodsejerlag ville de.

Vink med en vognstang

Imidlertid havde landbrugsministeriets departementschef Wilcke efterhånden set skriften på væggen. Det fremgik af referatet fra landvindingsudvalgets 28. plenarmøde, 25. september 1946.

Efter at minister og departementschef seks dage tidligere havde været på besigtigelse i Vejlerne, skærpede man tonen: »Det blev betonet overfor lodsejerne, at vi ikke kunne tage arealerne fra Vejlerne ejere, fordi de ikke opfylder koncessionen, og så give dem til nogle andre, der heller ikke opfylder koncessionen«.

Landbrugsministeren lagde dog ikke skjul på, at afgørelsen kunne have været anderledes, hvis lodsejerne havde stået stærkere sammen.

»Ethvert forsøg på at genvinde tabt land eller indvinde nyt fortjener al mulig støtte«, havde ministeren forsikret bønderne i Han Herred om, hvorefter han opfordrede dem til at organisere sig og derefter søge forhandling med ministeriet.

Lodsejerne forstod dette vink med en vognstang, og samme år i november blev lodsejerlaget omkring Han Herreds Vejler dannet. Lagets erklærede formål var at få Vejlerne fuldstændigt udtørret. Første formand blev gårdejer og sognerådsformand Kristian Kaspersen fra Tømmerby-Lild kommune.

I efteråret 1946 hed landbrugsministeren Erik Eriksen, og han var selv gårdejer og Venstremand. Han gik helhjertet ind for enhver form for landvinding, og det blev ham, der året efter gav grønt lys for det store tørlægningsprojekt i Filsø, der udslettede landets næststørste sø med de enestående naturhistoriske værdier.

Erik Eriksen var helt ubetinget parat til at hjælpe lodsejerne i Vejlerne, men de måtte altså også selv yde et bidrag. Selv en minister kunne jo ikke bare tage Vejlerne fra ejerne og forære dem væk.

Arup-dæmningen blev gennembrudt så sent som i januar 1984, hvor 60 meter blev skyllet væk. Reparationen kostede 2,5 mio. kr. (4,7 mio. kr. i 2009-værdi). Staten betalte halvdelen, mens resten blev delt mellem amt og kommune. Foto: Lokalthistorisk Forening for Sydhavnæs.

Alt for dyrt

For at udskyde den endelige beslutning vedtog man i landbrugsministeriet at lade udarbejde et skitseprojekt for en total tørlægning, som foreslået af Hedeselskabet.

Allerede i juli 1947 forelå selskabets afvandingsforslag, og det var ikke billigt. For hvert af de fire områder, man opdelte Vejlerne i, skønnede man følgende omkostninger:

Bygholm og Selbjerg	
Vejler	3.800.000 kr.
Tømmerby Fjord	1.700.000 kr.
Vesløs Vejle	1.500.000 kr.
Arup Vejle	1.250.000 kr.

I alt ville det koste 8,25 mio. kr. at tørlægge de i alt 5450 hektar. I nutidskroner svarede denne udgift til 155 mio. kr. (2009-værdi).

Det var alt for dyrt, mente lodsejerne, og meldte atter fra.

Langt om længe havde de organiseret sig i november 1946, men det havde ikke hjulpet på enigheden. Bønderne var stærkt uenige om projektets omfang, fordi den totale tørlægning ville inddrage dem økonomisk i et betydeligt omfang.

Bestyrelsen for lodsejerlaget oplyste i sit svar i november 1947, at man ville være tilfreds med en »moderat

afvanding« i overensstemmelse med bestemmelserne i 1885-koncessionen. Man fandt, at Hedeselskabets »gennemgribende projekt« ville være helt umuligt at gennemføre af økonomiske grunde.

Altså tilbage til det gamle standpunkt om at tvinge Vejlerne ejere til at pumpe for egen regning, men til fordel for randarealerne.

Men nu svarede Hedeselskabet igen med samme mønt.

Efter selskabets mening kunne man ikke anbefale, at der blev brugt betydelige beløb på at etablere et afvandingsanlæg, der kun skulle opfylde betingelserne i koncessionen. En sådan begrænset tørlægning ville ikke være hensigtsmæssig, da den gode jord jo lå på det dybere vand. Uden en total løsning ville projektet aldrig blive rentabelt.

Og ganske overraskende vendte Hedeselskabet helt rundt på en talerken og meddelte, at »selskabet heller ikke ønskede at gå ind for gennemførelsen af det tidligere fremsendte skitserede projekt til en fuldstændig afvanding«, fordi omkostningerne næppe ville stå i et rimeligt forhold til resultaterne på grund af jordbundens ringe beskaffenhed.

Værsgo – hverken det ene eller det andet projekt ville være værd at røre ved.

Arup-dæmningen adskiller Limfjorden og Østerild Fjord, og det er stadig den originale dæmning fra 1880. Slusen er også det gamle anlæg, hvor årstallet står præget i beton. Sluseportene er dog fornyet nogle gange gennem de seneste 100 år, hvor dæmningen også har været gennembrudt i stormvejr.

Statens Landvindingsudvalg måtte herefter konkludere, at en landvindingssag ikke »med fordel ville kunne fremmes i henhold til landvindingsloven«.

Kampen var imidlertid endnu ikke forbi.

Hvad der skete, vides ikke i dag, men »nogen« må have insisteret på at tage endnu en runde i bokseringen med både lodsejere og Vejlerejere.

Og endnu en gang reddede land-

brugsministeriet situationen, både for Hedeselskabet og for lodsejerne.

I stedet for at afblæse kampen, lukke sagen og henlægge den, nedsatte ministeriet 7. maj 1948 den kommission eller udvalg, som Statens Landvindingsudvalg tidligere havde efterlyst. Hedeselskabets direktør, Niels Basse, blev inviteret til at sidde med til bords, hvorimod hverken Vejlernes ejere eller lodsejerlaget blev repræsenteret.

Kræver særlov med statsstøtte

Efter fem år i støbeskeen afleverede dette særlige udvalg sit forslag til: »En endelig ordning af ejendoms- og afvandingsforholdene for Han Herreders Vejler«. Det forelå i december 1953.

Forslaget var imødeset med spænding, fordi der nu skulle trækkes en endelig streg i sandet.

Ikke overraskende anbefalede udvalget, at man realiserede Hedeselska-

bets store projektforslag fra 1947, men det gik lodsejerne straks stærkt imod.

Ganske vist havde de langt om længe organiseret sig i et lodsejerlag, men med i et økonomisk forpligtende digelag ville de stadig ikke. De havde straks gennemskuet, at kom de først ind i et digelag, ville de også komme til at bidrage til afvandingen. Så bønderne forlangte nok en gang sagen løst ved en særlov med statsstøtte til Vejlerne, samtidig med at de krævede en flertalsbeslutning blandt lodsejerne som forudsætning for at sætte projektet i gang.

Kort sagt og endnu en gang – lodsejerne ville ikke betale, men bestemme alt.

Nu var ministeriets tålmodighed ved at være tyndslidt. Kravet om en særlov med statsstøtte var skudt langt over målet.

I betænkningen var der et alternativt forslag, der lagde op til, at landbrugsministeriet fremover ville respektere Vejlerejernes private ejendomsret, ikke

mindst da disse på deres side tilbød at frasælge to arealer i De vestlige Vejler, såfremt det kunne få de lokale til at falde til ro omkring ejerspørgsmålet. Det drejede sig bl.a. om Hovsør-området ved Østerild Fjord.

Basses tilbud

Chancen for at få gennemført den totale løsning for de mange tusinder af hektar vådområder var hastigt ved at glide Hedeselskabet af hænde, så nu satsede direktør Niels Basse alt. Med et dristigt træk forsøgte han en sidste gang at spille bolden over til lodsejerne, ja – han gik så vidt, at han formulerede deres ansøgning på forhånd.

Stigende arbejdsløshed i begyndelsen af 1950'erne havde atter åbnet statens pengekasse for beskæftigelsesfremmende projekter, ikke mindst i Nordjylland, hvor antallet af ledige ufaglærte var ganske højt. Formodentlig øjnede direktør Niels Basse en allersidste chance i denne negative udvikling.

I et brev til departementschefen i januar 1956 foreslog Basse, at sagen alligevel blev gennemført efter landvindingslovens bestemmelser som beskæftigelsesprojekt, hvis ellers Vejlerne ejere og lodsejerne kunne bringes til at gå ind for det.

Som bilag til brevet vedlagde direk-

tøren et tre sider langt »tilbud«, som han foreslog, at landbrugsministeriet skulle gøre til sit eget og fremsende som forslag til lodsejerudvalget med anmodning om en ansøgning.

Lodsejerne skulle opfordres til at ansøge landbrugsministeriet om at få den totale løsning gennemført som landvindingssag, så der kunne ydes tilskud på grundlag af støttesatserne i landvindingsloven. Samtidig skulle der nedsættes en landvindingskommission til at fordele udgifterne.

Det afgørende overtalelsesmiddel i forhold til lodsejerne ville være størrelsen af statsstøtten. For Vejlerne ejere havde økonomien mindre betydning, hvorimod udsigten til en gang for alle at få afklaret de ejendomsretlige forhold sikkert har trukket i den rigtige retning.

Direktør Basse understregede i brevet til departementschefen, at bilaget med det tre sider lange forslag ikke havde været drøftet i det jyske underudvalg endnu. Det stod altså helt for direktørens egen regning.

Men Basse gik endnu videre.

Allerede to dage efter brevet til departementschefen, indhentede direktøren et notat fra Hedeselskabets overingeniør Niels Venov, der helt utilsløret demonstrerede, hvordan man ved at manipulere med udgiftstallene til henholdsvis »forskriftsmæssige forpligtelser« og »forbedrin-

Det uregulerede landbrugsbyggeri sætter sit præg på fjordene omkring Hannæs. Her er det udsigten fra Arup-dæmningen mod nordøst, der har fået sin skyline spoleret af en stålsilo.

ger« kunne sikre maksimale tilskud til lodsejerne.

Ifølge landvindingsloven kunne der kun ydes statstilskud til anlæg, der ville give forbedrede dyrkningsforhold. Det vil sige, at alle udgifter til at bringe diger, dæmninger, sluser og pumper i forskriftsmæssig stand skulle betales af Vejlerne ejere og lodsejerne i fællesskab.

Derimod ville »forbedringer« kunne opnå 60 pct. statsstøtte, men kun – som ingeniør Venov beskrev regnestykket i sit notat – »hvis det antages, at Vejlerne ejere ikke får gavn af forbedringerne, men kun de tilgrænsende lodsejere, ses det direkte, at Vejlerne ejere ikke opnår statstilskud, men at dette kun kommer lodsejerne til gode«.

Slaget er tabt

Imidlertid havde direktør Basse for en gangs skyld forregnet sig, eller også havde han overvurderet sin indflydelse på departementschefen. Strategien virkede tilsyneladende ikke.

I februar 1956 meddelte ministeriet lodsejerne, at »Landbrugsministeriet ikke finder at kunne fremme sagen i overensstemmelse med det af lodsejerudvalget fremsatte forslag«.

Rundt om Arup Vejle er der stadig udstrakte enge, hvor kreaturerne græsser på samme måde som gennem de seneste 200 år.

I østsiden af Tømmerby Fjord ligger der stadig udstrakte vådområder i skikkelse af Klaringerne. Længere ude i horisonten ses Lund fjord og Selbjerg Vejle. Foto: Jan Skrivers.

Ingen særlov. Punktum. Slut.

Men var ministeriets kolde afslag i virkeligheden en skjult opfordring til lodsejerne om at prøve endnu en gang, men med det andet forslag, dvs. med direktør Basses tre siders »tilbud«?

Det kan ikke afgøres, om lods-ejerne blev opfordret til at prøve med endnu en ansøgning. Hverken direkte fra ministeriet eller under hånden af Hedeselskabet, men faktum er, at de gjorde det allerede seks uger senere.

Lodsejerudvalget reagerede 28. marts 1956 ved at anmode landbrugsministeriet om »at undersøge, om der måtte være en mulighed for at fremme sagen på grundlag af landvindingslovens bestemmelser og i bekræftende fald meddele, på hvilke betingelser det kan ske.«

Utvivlsomt har det også virket alarmerende på direktør Basse, at Naturfredningsrådet var begyndt at arbejde på en fredning af Vejlerne som naturvidenskabeligt reservat. Ganske vist havde landbrugsministeriet efter konsultation med Hedeselskabet meddelt, at man ikke agtede at godkende

en eventuel deklaration, men ingen kunne vide, hvor længe det nej ville gælde. Naturfredningen lå trods alt i statsministeriet.

Skulle det nogensinde blive til noget med det store projekt for Vejlerne, så skulle det være nu.

Men sådan kom det ikke til at gå. Et år senere var sagen endegyldigt tabt.

På landvindingsudvalgets 50. møde 3. april 1957 blev direktør Basse nedstemt. Hans forslag om at opfordre lodsejerne til at indsende et andragende om et projekt efter landvindingsloven blev afvist efter en kort diskussion i udvalget. I stedet vedtog et flertal at »henstille til ministeriet, at dette meddeler lodsejerudvalget, at sagen ikke kan gennemføres efter landvindingsloven.«

Sådan blev det. Landbrugsministeriet afsendte denne endelige dødsdom over drømmen om gyldne agre i det store vådområde til lodsejerudvalgets formand 25. april 1957. Men helt død var sagen alligevel ikke.

En ny mulighed havde vist sig, men direktør Basses tid var ved at løbe ud. I april 1959 fyldte han 70 år og faldt

dermed for aldersgrænsen i Hedeselskabet. Dog fik han forlænget sin ansættelse med to år, bl.a. som medlem af Statens Landvindingsudvalg, men i april 1961 var det endegyldigt slut for den effektive projektmager. Det blev derfor hans afløser på direktørposten i Hedeselskabet, agronom Frederik Heick, der kom til at tage det sidste livtag med Vejlerne.

Her kommer historien.

Hvor der er vej, er der også vilje

Tilbage i efteråret 1954 havde Dansk Vejlaboratorium foretaget bundundersøgelser langs den godt fem kilometer lange Bygholmdæmning. Formålet var at undersøge, om dæmningen kunne udvides, så den kunne bære en bilvej.

Undersøgelsen var bestilt af Thisted amtsvejvæsen. Konklusionen, der forelå 3. marts 1955, lød på, at bundforholdene ikke ville være noget problem.

I marts 1957 indgik Thisted amt en overenskomst med Vejlernes ejere om

at bygge en bilvej ud over Bygholm-dæmningen. Den beskedne grusvej fra Østerild-Vesløs skulle forlænges ud over dæmningen og videreføres mod Aggersund og Fjerritslev.

I nødvendigt omfang fik amtsvejvæsenet ret til at forlægge de eksisterende kanaler langs dæmningen mod nord og etablere ny sluser til erstatning for de gamle.

Bemærkningen om »nye sluser« skulle komme til at volde store besværligheder få år senere.

Naturfredningsfolkene lå dog heller ikke på den lade side. I marts 1958 tinglystes en frivillig fredningsdekklamation for det store område, som rummede en nøje specificeret aftale mellem Naturfredningsrådet og Vejlerne ejere.

Især betydningen af at opretholde den aktuelle vandstand blev understreget i deklamationen, men allerede et par måneder senere i juni fik Vejlerne ejere dog grønt lys fra Naturfredningsrådet til at realisere deres plan om at udtørre det sydvestlige hjørne af Østerild Fjord, den såkaldte »Hovsør Lille Indtørring«.

Dette projekt var allerede blevet skitseret af Hedeselskabet i betænkningen fra 1953. Dengang havde tanken været, at Vejlerne ejere skulle frasælge de udtørrede områder til lodsejerne for derigennem at opnå lidt goodwill.

Nu blev projektet gennemført af Hedeselskabet med amtsvejsinspektør N.K.A. Sørensen som teknisk sagkyndig og med statsstøtte som et landvindingsprojekt. Vejlerne ejere beholdt selv ejendomsretten, indtil arealerne blev frasolgt i 1993.

Noget billigt projekt blev det ikke.

Statens Landvindingsudvalg godkendte i april 1965 et budgetoverslag på 390.000 kr. (3,6 mio. kr. i 2009-værdi), hvoraf statskassen ville betale 60 pct., mens resten kunne tilbydes som lån.

Allerede i november samme år foreslog N.K.A. Sørensen en udvidelse af projektet og ansøgte om yderligere 110.000 kr.

Inden regnskabet kunne afsluttes i 1971 var den samlede overslagssum

vokset til 650.000 kr. (4,1 mio. kr. i 2009-værdi).

Et forsøg fra miljøministeriets side i 1987 på at genoprette naturtilstanden på lokaliteten som led i den såkaldte marginaljordsstrategi blev aldrig realiseret, og da Vejlerne skiftede ejere i 1993, blev Hovsør Lille Inddæmning holdt uden for den samlede overtagelse af både de østlige og vestlige Vejler. Arealet var dermed endegyldigt tabt som en del af reservatet.

Trods det beskedne areal medførte udtørringen et stort naturhistorisk tab. Inden afvandingen yngede der mere end 30 forskellige arter af sump- og vandfugle i dette lille hjørne af De vestlige Vejler, hvis biologiske værdi blev markant forringet ved udtørringen.

Men det skulle blive endnu værre.

Skestorken genindvandrede fra Holland til Limfjordsområdet efter 1996, og den iagttages i dag fløksvis i Vejlerne, hvor arten senest forsøgte at yngle tilbage i 1969. Bestanden i hele Danmark blev i 2008 opgjort til 60 par. Stedfaste fugle har optrådt på bl.a. Møn og Fyn, men endnu er der ikke registreret yngleforsøg uden for Nord- og Vestjylland. Fuglens spatelformede næb har givet den sit navn, men den er ikke en stork. Den tilhører Ibis-familien, som den eneste repræsentant for denne gruppe af hovedsageligt tropiske fugle, der yngler i Danmark. Fotos: Jan Skriver.

Nedturen tager fart

I al stilhed arbejdede Thisted amtsvejvæsen og Hedeselskabet videre med planerne om vejforbindelsen over Bygholm-dæmningen. Landvæsenkommissionen blev hørt i april 1960, Vejdirektoratet sagde ja i maj, og i december indsendte amtet et forslag til en ny centralsluse til landvæsenkommissionen.

Også i april 1960 underskrev statsminister Viggo Kampmann (S) bekendtgørelsen om oprettelse af et videnskabeligt reservat på Vejlerne. Bekendtgørelsen rummede skrappe bestemmelser om jagt, fiskeri og specielt om færdsel i det store område, og den tekst havde Landbrugsministeriet ikke kunnet stoppe.

Det allerede eksisterende forbud mod offentlighedens færdsel i fugle-

De vidtstrakte rørskovsflader er et særkende for Vejlerne som her i Selbjerg Vejle ud mod Skårup Odde. Rørdrummen overlevede i disse biotoper, mens den jagtlige forfølgelse var på sit højeste i resten af landet. I vore dage høres der flere hundrede paukende rørdrummer i Vejlerne, når ynglesæsonen sætter ind. Foto: Jan Skrivers.

nes yngletid blev strammet, så færdsel fremover ville kræve både ejernes og Naturfredningsrådets tilladelse. At denne stramning ville ramme vejprojektet, der skulle føres gennem reservatet, syntes ingen at skænke en tanke.

Det afgørende møde om vejsagen blev først afholdt 12. juni 1963 på Fjeritslev Kro, og den dag besegledes Vej-

lernes skæbne i mange år frem.

Indbydelsen kom fra Thisted amts-vejevæsen, der havde fået amtmænd med som mødeleder, mens amtsvejinspektør N.K.A. Sørensen selv tog referat. Det var den samme N.K.A. Sørensen, som var knyttet til Hedeselskabets projekt »Hovsør Lille Udtørring« som teknisk sagkyndig.

Der var kun 14 deltagere i mødet, der blandt de særligt indbudte talte ingeniør Jørgen Rasmussen fra Vejlerne, dansk Ornitologisk Forenings formand, dr. Finn Salomonsen, og Naturfredningsrådets formand, professor Ragnar Spärck.

For Hedeselskabet mødte ingeniør N.H. Poulsen.

Han lagde ud med at gennemgå projektet, der var helt nyt i forhold til de tidligere drøftelser. Hovedvej A 11 skulle nu forlænges ud over dæm-

ningen, hvor kanalsystemet mod lods-ejerne i øst ville blive uddybet helt op til Lund Fjord i nord og en central-sluse opført.

Herunder nævnte Poulsen den fjerde interesserede part i sagen, ejerne af randarealerne, der ikke var repræsenterede ved mødet. N.H. Poulsen understregede dog i den forbindelse, at »projektet tilsigter en ændring af afløbet, men ikke en ændring af vandstandsforholdene«.

Amtsvandinspektør N.K.A. Sørensen supplerede med at forsikre, at »randarealerne ejere har naturligvis en interesse i en vandspejlsænkning, men projektet tilsigter ikke en sådan sænkning – kun en bevarelse af de bestående regulativmæssige tilstande«.

Begge de herrers forsikringer skulle få år senere vise sig at være uden bund i virkeligheden.

Den velbevarede Bygholm Mølle står stadig som et vartegn for Vejlerne. Det er en såkaldt hollandsk vindmølle, som Vejlerne ejere altid har hæget om og vedligeholdt med betydelige omkostninger. Møllen står ved driftslederboligen i den vestlige ende af Bygholm-dæmningen.

Ingen sænkning af vandstanden

Ornitologernes formand var den mindst kritiske.

Ifølge mødereferatet citeres dr. Finn Salomonsen kun for at ønske »nærme-

re oplysninger« om den rasteplads, der blev omtalt som led i projektet. Han anede tilsyneladende ikke uråd.

To andre mødedeltagere var mere skeptiske.

Naturfredningsrådets professor Ragnar Spärck ville fastholde deklarationens 1958-tilstand, og han ønskede desuden sikkerhed for, at man ikke som det endelige resultat fik en vandspejlsænkning.

Da Vejlerne var det mest værdifulde fuglereservat i Nordeuropa, måtte ministeriet for offentlige arbejder ind i billedet, mente professoren. Hertil svarede amtsvejinspektøren, at ministeriet ikke havde ønsket at deltage ved sagens behandling, såfremt Naturfredningsrådet mødte frem.

For Vejlernes ejere var ingeniør Jørgen Rasmussen mødt op sammen med ejernes advokat, landsretssagfører Bent Duus Kinnerup. Han fandt det på sin plads at fastslå, at den hidtidige vandstand i Vejlerne både var

den regulativmæssige og deklarationsmæssige korrekte. Dette kunne man bl.a. udlede af, at Vejlernes ejere altid havde fået deres oprensninger af kanalerne godkendt af amtet.

Amtmanden forsikrede, at det var alle enige i. Man ønskede kun at lede vandet ud i fjorden på en anden måde end hidtil, og ingen tilsigtede en vandspejlsænkning.

Imidlertid var der noget her, der haltede, mente Jørgen Rasmussen. Han påpegede, at dimensionerne i den nye sluse fra Østre Landkanal var 50 pct. større end den gamle, og at Selbjergslusen ville blive dobbelt så stor som den gamle. Man ville få en alt for hurtig sænkning af vandstanden om foråret, frygtede han.

Amtsvejinspektøren forsøgte at berolige Jørgen Rasmussen ved at påpege, at slusernes opgave vel snarere var at hindre vandet ude fra Limfjorden i at strømme ind end det modsatte.

Alligevel ønskede repræsentan-

ten for Vejlernes ejere, at slusen fra Bygholm Vejle blev gjort regulerbar. Så kunne man begrænse udtørringen, hvis skeptikerne skulle få ret. Det kunne vel ikke skade nogen med denne forholdsregel, mente ingeniøren. Han fik sin vilje.

(I 1998, hvor de konkrete tal var dokumenteret i regulativerne, beregnede biolog Poul Hald-Mortensen, at slusen fra Østre Landkanal i virkeligheden var blevet gjort 147 pct. større og Selbjergslusen 138 pct. større i alle dimensioner under kote nul.

Faktisk var den samlede slusekapacitet for De østlige Vejler blevet mere end tredoblet.

Hertil kom, at sluseåbningerne under kote nul tilsammen var blevet udvidet fra 5,46 til 20 kvadratmeter, mens tærskeldybden mod Limfjorden var blevet sænket med 35 cm i Østre Landkanal, og tærskeldybden i Selbjerg-Glombaks og Bygholmengens afløb var sænket med 43 cm.)

Af reservatet Vejlernes samlede areal på ca. 6000 hektar udgør det store vådområde, Bygholmengens, en af de allermest fuglerige lokaliteter. I træktiderne er Bygholmengens det vigtigste område i Vejlerne i forhold til svømmeænderne, og hvis vandstanden er tilstrækkelig høj kan man opleve antal på over 10.000 af både krik- og pibeand. Atlinganden er enkelte år registreret i imponerende antal på mere end 300 fugle i august måned. De mange svømmeænder tiltrækker naturligvis en del rovfugle, og specielt vandrefalken er et rimeligt sikkert indslag gennem vinteren og trækperioderne, men også havørne og den sjældne jagtfalk er rapporteret fra området. Foto: Hunderup Luftfoto, 10. august 2009.

På Bygholm-dæmningens centrale parkeringsplads er der opført både fugleskjul og udstilling. Herfra ses ofte skestørke, alle former for svømmemønder, klyder, brushøns, store kobbersnepper m.fl. Flere end 100.000 gæster gør hvert år ophold her for at se det enestående fugleliv. Foto: Poul Hald-Mortensen.

Denne dramatiske overkapacitet understregedes af det faktum, at Thisted amts nye sluser havde en dobbelt så stor kapacitet for De østlige Vejler, som man havde haft som målsætning i den aldrig realiserede 1953-betænkning »Angående en endelig ordning af ejendoms- og afvandingsforholdene for Han Herreders Vejler«.

På grund af naturvennernes manglende handlekraft og politiske mod samt en usikkerhed, der skyldtes manglende faglig og teknisk rådgivning ved dette afgørende møde i maj 1963, slap der aldrig noget ud til of-

fentligheden om den skepsis, som kom frem. Formentlig derfor opstod der heller ingen offentlig eller politisk debat om truslen mod det store reservat, eller om den samfundsøkonomiske berettigelse i at spare 3,5 kilometer kørsel ved at forlægge en statslig hovedvej ud over det videnskabelige reservat.

Forlægningen kostede angiveligt 14 mio. kr. inklusive sluser og kanaler, som alle sammen blev betalt af staten. I 2009-kroner modsvarede dette beløb 128,3 mio. kr.

Hvad Niels Basse og Hedeselskabet

ikke havde magtet at gennemtrumfe i 1957, så nu ud til at skulle lykkes for N.K.A. Sørensen og Hedeselskabet i 1963.

Byggeriet kan begynde

Landvæsenkommissionen afsagde 15. oktober 1963 sine kendelser om henholdsvis ombygning af sluserne i Bygholm-dæmningen og nye dimensioner for Østre Landkanal og afløbet fra Glombak og Selbjerg Vejle.

Både Naturfredningsrådet og kulturministeriet, der var blevet resortministerium for naturfredningen, havde i skrivelser påpeget det ønskelige i, at vandstanden ikke blev sænket, men uden at opnå konkrete garantier.

Kommissionen lagde imidlertid i sine afgørelser vægt på, at amtet under sagens fremlæggelse stedse havde fremhævet, at man ikke tilsigtede nogen ændring i Vejlerne vandstand. Desuden fremgik det tilsyneladende af Hedeselskabets projekter med tilhørende hydrauliske beregninger, at der stort set ville kunne opretholdes uændret vandstand. Mere præcise garantier var der ikke behov for, mente kommissionen.

Naturfredningsrådet stillede sig tilfreds med den besked. Kommissionens kendelser blev ikke anket.

Så manglede der efterhånden kun en accept fra ejerne. Den kom i februar 1964, hvor der blev indgået en overenskomst mellem Thisted amt og Vejlerne ejere om anlæg af hovedvej A 11 over Bygholmdæmningen.

Overenskomsten forudsatte, at ejerne frafaldt appel til Overlandvæsenkommissionen af de to landvæsenkommissionskendelser fra 15. oktober 1963. Til gengæld indebar overenskomsten også, at amtet påtog sig en række opgaver i form af opfyldning af kanaler, anlæg af broer, hegn og lignende for Vejlerne ejere.

Den nye hovedvej A 11 blev anlagt i årene 1964-65 henover Bygholmdæmningen, hvor den nye centralsluse med tilhørende kanalsystemer begyndte at fungere i foråret 1965.

Og vandet fossede ud.

Centralslusen, som i 1963-65 blev bygget af Thisted Amtsvejvæsen og Hedeselskabet, havde nær ødelagt reservatet. Til trods for klare aftaler om ikke at ændre vandstandsforholdene i forbindelse med vejbyggeriet og dimensioneringen af den nye sluse kunne biologen Poul Hald-Mortensen i 1998 dokumentere, at slusen fra Østre Landkanal i virkeligheden var blevet gjort 147 pct. større og Selbjergslusen 138 pct. større. Den samlede slusekapacitet for De østlige Vejler blevet mere end tredoblet, og derfor fossede vandet ud af reservatet. Foto: Jan Skrivers.

Vildtbiologernes blinde øje

I 1973 offentliggjorde vildtbiologerne Jørgen Fog og Leo Kortegaard en artikel om »Ynglefugle i Vejlerne omkring 1971«. De havde begge deltaget i forskellige undersøgelser i området, som var udført af Vildtbiologisk Station under Landbrugsministeriet.

Artiklen beskrev, hvordan en stribe sjældnere fuglearter siden midten af

1960'erne var udryddet som ynglefugle: Skestork, dværgmåge og sandterne. Desuden var andre arter gået markant tilbage. Det gjaldt bl.a. rørdrum, rørhøg, stor kobbersnepe og klyde.

Men de to vildtbiologer nævnte ikke med et ord, hvad årsagen til disse markante ændringer kunne være. De vendte det blinde øje til den åbenlyse udtørring af det store område,

til trods for at problemet allerede var beskrevet.

Året før havde biologen Poul Hald-Mortensen offentliggjort sine egne undersøgelser af ynglefuglene på Bygholm-engen i 1964-65, altså før og efter åbningen af den nye centralsluse. Det var sket i en artikel i nøjagtig samme tidskrift som de to vildtbiologer.

I artiklen skrev Hald-Mortensen, at vandstanden i Bygholmengens sydlige del i 1965 skønnedes at være ca. 30 cm lavere end året før. Han påviste også, at der i 1965 som følge af meget mindre vand blev konstateret betydelig tilbagegang for mange vadefuglearter. Artiklen anbefalede til slut, at man fremover genskabte 1964-vandstanden.

Dermed var startskuddet affyret til en langvarig og forbitret konflikt om restaureringen af det store naturområde, men først i 1977, hvor Danmark ratificerede konventionen om vådområder af international betydning (Ramsar-konventionen), var tiden moden til at tage spørgsmålet op for alvor.

Da Vejlerne kom på konventionens liste over internationalt betydningsfulde vådområder, opstod der samtidig en forpligtelse til at beskytte området. Fra 1978 begyndte et langvarigt forsøg på at beskrive og udbedre forringelserne i naturværdierne.

Samme år oprettede Fredningssty-

Som nummer tre fra venstre i bagerste række står amtsvejinspektør N.K.A. Sørensen på dette billede af Thisted Amtsråd. Det var disse politikere, som i 1963 besluttede at forlægge hovedvejen ud over det videnskabelige reservat.

Personerne på billedet er stående fra venstre: Direktør V.J. Vestergaard, amtmand F. Martensen-Larsen, amtsvejinspektør N.K.A. Sørensen, gårdejer Aksel Andersen, gårdejer Harald Nygaard, gårdejer H.C. Møller, kontorchef E. Skaalum, arbejdsmand Chr. Lousdahl, sagfører M.A. Madsen og landpostbud Chr. Poulsen. Sidende fra venstre ses proprietær Th. Lund, gårdejer Kr. J. Vestergaard, fru Martensen-Larsen, gårdejer Karl Sørensen og gårdejer Sigurd Yde. Foto: Lokalhistorisk Arkiv i Thisted Kommune.

relsen på initiativ af Poul Hald-Mortensen, der nu var ansat i Miljøministeret, en feltstation i Vejlerne med flere observatører.

Foruden standardiserede tællinger af rastende og ynglende fugle foretog stationen ugentlige målinger af vandstand og saltholdighed på godt 20 målestationer i det store område. Årsrapporter, ynglefuglerapporter samt temarapporter beskrev den årlige virksomhed, som gradvis skabte grundlaget for at sætte ind med en genopretning af naturværdierne.

Men lodsejerne stillede sig stadig på tværs.

Forfald eller forandring

I november 1978 skrev formanden for lodsejerudvalget, gårdejer Anders Krogsgaard, en kronik i Thisted Dagblad med titlen: »Vejlerne i forfald eller kun forandring«.

Gårdejeren hævdede, at Vejlernes meget omtalte problemer ikke havde noget med vandstande at gøre, men først og fremmest skyldtes den stigende mængde svaner og tilgroning med tagrør. Han mente derfor, at han kunne »afdramatisere problemerne, så debatten kan føres på et mere reelt grundlag.«

Samme efterår havde Fredningsstyrelsen taget initiativ til at danne den

første af tre senere arbejdsgrupper, der skulle kulegrave problematikken. Anledningen var bl.a. foruroligende data fra feltstationens optællinger og stærk kritik af forholdene fra det radikale folketingsmedlem Jens Jørgen Bolvig, som havde ført til overvejelser i styrelsen om at rejse en egentlig fredningssag for hele området.

Den private, tinglyste bevaringsdeklaration fra 1958 havde aldrig været forelagt et fredningsnævn, sandsynligvis fordi Naturfredningsrådet vurderede, at det ville have ført til et negativt resultat som følge af modstand fra kommunens og amtets side. Deklarationen fra 1958 indebar alene en moralsk bindende forpligtelse mellem ejerne og Naturfredningsrådet, men den skabte forudsætningen for den statsministerielle bekendtgørelse fra 1960 om oprettelsen af det videnskabelige reservat i Vejlerne.

På arbejdsgruppens første møde foreslog Vejlernes ejere, at man sammen skriftligt klagede over fredningsdeklarationens manglende overholdelse, men det var for meget for Fredningsstyrelsen. Gruppen enedes i stedet om at lade foretage en grundig udredning af forholdene.

Dette arbejde udmøntedes i 1980 i en rapport fra Fredningsstyrelsen, som vurderede, at centralslusepro-

jektet i 1965 havde forårsaget en vandstandsænkning i det østlige afvandingssystem på 30-40 centimeter, mens der i det centrale afvandingssystem ved Bygholm Vejle var sket en sænkning på mindst 10-15 centimeter. I det vestlige afvandingssystem ved Selbjerg-Glombak var sænkningen på mindst 10-20 centimeter.

Dette resultat anfægtede Hedeselskab allerede efter de første målinger, der havde fundet sted i efteråret 1978.

Ingeniør N.H. Poulsen, der i sin tid projekterede og var tilsynsførende på slusearbejdet, mente, at fredningsstyrelsens landmåler havde brugt en forkert målemetode. Også daværende amtsvejsinspektør N.K.A. Sørensen, der gennem årene var steget i graderne, så han nu sad som forvaltningschef i Viborg amtskommune, fulgte opmærksomt den kritik, der blev rejst.

Som neutral fagperson i denne strid mellem Fredningsstyrelsen og Hedeselskabet tilbød amtsvandinspektør Carsten Bundgaard fra Nordjyllands amtskommune i 1979 at efterkontrollere målingerne af vandstanden i kanalerne.

Imidlertid kom han til samme resultat som Fredningsstyrelsen. Da Morgenavisen Jyllandsposten 3. februar 1980 omtalte hans rapport, sagde amtsvandinspektøren til avisen:

Rørdrummen var midt i 1930'erne med til at gøre Vejlerne landskendt, men artens antal faldt til færre end 10 paukende hanner i 1970'erne, da udtørringen for alvor slog igennem. Til gengæld kom den stærkt igen, da vandforholdene atter blev bedre. Det højeste bestandsniveau nogensinde blev nået i 2002 med 215-228 paukende hanner. Fotos: Henrik Haaning Nielsen, ornit.dk.

Med Nordens største samlede bevoksning af tagrør er rørskovens egen rovflugt selvfølgelig en karakterflugt i reservatet. Ynglebestanden af rørhøge tæller dog næppe mere end 50 faste territorier, men fuglene ses ofte, da de har en meget synlig levevis, hvad angår deres fourageringstogter lavt over rørskoven. Hannen her på billedet flyver med materiale til redebyggeriet. Foto: Mogens Hansen.

»Vi kan bekræfte, at fredningsstyrelsens målinger er korrekte, men det betyder ikke, at Hedeselskabets er forkerte. Der er målt to forskellige forhold, men fredningsstyrelsen har ret i, at kanalen er uddybet en halv meter mere end tilladt. Vore folk har konstateret spor efter gravemaskinens arbejde for 15 år siden i den faste bund«.

Det skulle han aldrig have sagt.

Den forsvundne messingbolt

Men det skulle blive endnu værre.

Da Fredningsstyrelsens landmåler i efteråret 1978 ankom til Vejlerne for at nivellere, kunne han ikke finde et af de faste målepunkter, en messingbolt nedskruet i en granitsten fra Geodætisk Institut. Messingboltens var fjernet med et stykke værktøj, og hullet dækket med en tot græs.

Ud fra dette målepunkt havde Hedeselskabet i sin tid fastsat bunddybden i kanalen. Men i efteråret 1978 blev det afsløret, at Hedeselskabet havde opgivet en fejlagtig højde på målepunktet både til vandløbsregulativet og til Fredningsstyrelsen.

Selskabets ingeniør N.H. Poulsen kaldte det en »beklagelig skrivefejl«, men amtsvandinspektør Bundgaard så med større alvor på den forsvundne messingbolt. I samme interview med Morgenavisen Jyllandsposten udtalte han:

»Det er højst besynderligt, at netop denne messingbolt er fjernet. Teknisk set kan der udmærket have været en sammenhæng mellem den forkerte højde på målepunktet og den alt for lave bund i kanalen. Men jeg kan ikke tro, at der har været tale om en bevidst fejl«.

Ti dage senere interviewede forvaltningschef N.K.A. Sørensen i den delikate sag. Han vred armen rundt på amtsvandinspektøren og lagde eftertrykkeligt låg på al videre diskussion.

Forvaltningschefen sendte først et brev til Fredningsstyrelsen. Med direkte henvisning til den beklagelige medieomtale og kritikken af Hedeselskabet ønskede han, at samarbejdsgruppens møder om Vejlerne blev udsat på ubestemt tid, indtil der var sket en »afklaring af de vandløbstekniske forhold i denne sag«.

Dernæst indkaldte han til en drøftelse med direktøren for teknisk forvaltning i Nordjyllands amtskommune, som var chef for amtsvandinspektør Bundgaard.

Mødet blev holdt 25. februar 1980 på Store Binderup Kro. Klokkeren 1400 mødte direktøren fra Nordjyllands amtskommune op med sin amtsvandinspektør Carsten Bundgaard. På den anden side af bordet sad forvaltnings-

Den store bestand af ræve (og mink) udgør et stærkt stigende problem i alle reservater, hvor rovdyrene hærger blandt især kolonirugende engfugle. – Men rovdyr skal ikke have positiv særbehandling i et fuglereservat, mener Vejlernes biolog, Poul Hald-Mortensen, som står for bekæmpelsen af ræve i reservatet. Foto: Henrik Haaning Nielsen, ornit.dk.

En større trussel end rovdynene udgør forureningen fra de hastigt voksende svingfabrikker og kvæggårme i Thy. Vejlerne ligger omgivet af disse agroindustrier, der udover gylle på markerne også udsender ammoniakdampe til atmosfæren – og ikke altid byder på et lige appetitligt syn af døde grise, som her på Margueritruten gennem Nørre Arup i august 2010.

chef N.K.A. Sørensen sammen med Hedeselskabets ingeniør N.H. Poulsen, der også var inviteret med.

Der er ikke senere sivet meget ud fra kromødet. Dog oplyste velinformerede kilder i begge amter, at Carsten Bundgaard »fik tæv«.

I hvert fald var Bundgaard yderst fāmælt efter mødet. Hans eneste kommentar til Morgenavisen Jyllandsposten var:

»Måske er mit notat ikke længere korrekt, men jeg ønsker ikke at tale mere om den sag«.

Intet at komme efter

Dermed havde Viborg amtskommune og Hedeselskabet i samdrægtighed stoppet al videre polemik om den alt for store centralsluse.

Mindre end en uge efter kromødet satte N.K. A. Sørensen det endelige punktum, da han besvarede en henvendelse fra ministeriet for offentlige arbejder, der gerne ville vide: »hvilket omfang den i midten af 60'erne gennemførte forlægning af hovedvej A 11 til Bygholmsvejledæmningen kan tænkes at have nogen andel i de problemer, der diskuteres«.

N.K.A. Sørensen beroligede ministeriet med, at »formalia er overholdt af vejmyndighederne i denne sag – og der har da heller ikke på noget tidspunkt været rejst kritik af vejarbejdet eller af den fremgangsmåde, vejmyndighederne har fulgt i forbindelse med sagens fremme. Der er derfor næppe grund til for ministeriet for offentlige arbejder at gå ind i sagen«.

Munden var lukket på amtsvandinspektøren fra naboamtet, embedsmændene i Fredningsstyrelsen havde fået et rap over fingrene, og ministeriet for offentlige arbejder behøvede ikke at bekymre sig om fortiden.

Der var ikke længere nogen sag.

Op gennem 1980'erne fortsatte Fredningsstyrelsen, som skiftede navn til Skov- og Naturstyrelsen ved årsskiftet 1986-87, sine bestræbelser på at få mere vand ind i Vejlerne, men indsatsen var halvhjertet og fremskridtene få og beskedne.

En teknikergruppe blev nedsat og barslede med en rapport i 1986, men den blev straks skudt ned af et skeptisk lodsejerudvalg, der forlangte flere undersøgelser med støtte fra både amt og kommuner.

Omkring 1990 var de to tilbageværende ejerfamilier ikke længere interesserede i at fortsætte driften af Vejlerne, og underhånden fik Skov- og Naturstyrelsen tilbudt den store ejendom til en favorabel pris.

Styrelsen disponerede over tilstrækkelige bevillinger til at gennemføre købet, så det var ikke økonomien, der forhindrede en offentlig overtagelse. Det var den daværende direktør Karen Westerbye-Juhl, der afviste tilbuddet. Hun mente, at man hellere skulle overveje en ny fredningssag.

I begyndelsen af 1990'erne blev der taget initiativ til en tredje arbejdsgruppe mellem Skov- og Naturstyrelsen, Viborg og Nordjyllands amtsråd, lodsejerne og egnens beboere med henblik på at sikre og forbedre naturværdierne i Vejlerne. Kontorchef Henrik Knuth-Winterfeldt fra Skov- og Naturstyrelsen forsikrede dog fra første færd, at der ingen konkrete fredningsplaner var for området, og at der heller ikke var intentioner om at ændre på vandstanden.

Med dette lavest tænkelige ambitionsniveau var der ingen udsigt til en hurtig bedring af forholdene. Til gengæld havde ejerne mistet tålmodigheden. De var begyndt at forhandle frasalg af dele af den samlede ejendom.

Ved udgangen af 1992 blev alle sagens parter dog overhalet indenom. Den private naturbevarende fond, Aage V. Jensens Fonde, trådte til og købte Vejlerne, og dermed undgik man en opsplitning af ejendommen.

Samtidig kunne en helt ny æra begynde for de store vådområder.

Stadig bøl med bønderne

I bogen »Vejlernes natur« fra 1998 er der givet en udmærket oversigt over de mange aktiviteter, den nye ejer igangsatte for at rette op på de forsømte naturforhold. Her skal blot nævnes nogle hovedtræk:

Af afgørende betydning var oprettelsen af Vejlernes Naturråd i december 1992, der fungerer som et sagkyndigt, rådgivende organ for bestyrelsen i Aage V. Jensens Fonde. Medlemmerne af rådet bestod af formændene fra Dansk Ornitologisk Forening og Fugleværnsfonden samt en repræ-

Stærkt overgødsket drænvand strømmer ud gennem den overproportionerede centralsluse i Bygholm-dæmningen. Gennem Østre Landkanal kommer vandet helt oppe fra Lund Fjord.

Selvom Vejlerne i dag må betragtes som sikret i forhold til landvindingsinteresserne, så kommer den alvorligste trussel på længere sigt stadig fra landbruget i Hanherred. Det høje forureningstryk med gødningstoffer og sprøjtemidler påvirker livet i det store reservat og i selve Limfjorden, der modtager spildevandet fra de tusinder af hektar drænedde marker tæt op til reservatet. Effektive bufferzoner mod de intensive husdyrfabrikker i området er den mest påtrængende forholdsregel at få gennemført for en sikker fremtid for et af Nordeuropas vigtigste naturområde.

sentant for Skov- og Naturstyrelsen sammen med fondenes skovrider og driftsleder.

Man tog først fat på formidlingen af områdets naturværdier.

Der blev – med noget besvær – opnået tilladelse til at bygge fugleskjul, fugletårne, udsigtstårne og et egentligt publikumscenter. Visse amtspolitikere mente ikke, at der skulle være den slags faciliteter på Bygholmdæmningen, men de måtte overgive sig.

Desuden vedtog man med fredningsmyndighedernes accept at afholde op til 10 årlige ekskursioner for offentligheden ind i området.

Dernæst begyndte man at forbedre vandforholdene. Der blev etableret opstemninger i afløbene fra engene, mens andre afløb blev kastet til.

I 1994 indledte man et fem-årigt forsøg med periodevis indledning af vand fra Limfjorden samt indledning

af ferskvand fra Østre Landkanal ved lav vandstand af hensyn til fuglelivet. Problemerne med vandstandsforholdene er dog endnu ikke løst.

Da jagtlejekontrakten udløb i 1995, besluttedes det at lade jagten ophøre i det næsten 6000 hektar store område, hvor der fremover kun skulle bekæmpes ræv og mink.

Op gennem 1990'erne og frem til i dag er der løbende foretaget en række investeringer, dels i publikumsfaciliteter og dokumentationsrapporter, dels i konkrete forsøg og forbedringer ude i felten af naturforholdene. Med et besøgstal oppe i nærheden af de 100.000 årligt alene i naturcentret på Bygholmdæmningen, som blev indviet i 2001, er der demonstreret en meget stor interesse fra offentligheden i reservatets fortsatte trivsel.

Dertil kommer markante forbedringer af forholdene for fuglelivet. I rapporten »Nglefugle i Vejlerne« fra

2008 dokumenteres de store forbedringer til fulde.

Blot et eksempel: En fugl som rørdrummen var midt i 1930'erne med til at gøre Vejlerne landskendt, men artens antal faldt til et ubetydeligt niveau på færre end 10 paukende hanner i 1970'erne, da udtørringen for alvor slog igennem.

Til gengæld kom arten stærkt igen, da vandforholdene atter blev bedre. Det højeste bestandsniveau nogensinde blev nået i 2002 med 215-228 paukende hanner.

Det eneste, der endnu ikke er kommet på plads, er et forbedret samarbejde med flertallet af lodsejere rundt om det store reservat. Trods mange møder, tekniske rapporter og fugleundersøgelser er der aldrig fundet en optimal løsning på vandstandsforholdene i De østlige Vejler, specifikt i Selbjerg og Glombak Vejler og ikke mindst Lund Fjord.

På tur rundt om Vejlerne

Man kan roligt afsætte mindst en hel dag, og gerne to, til et besøg i Vejlerne. Alene de seks udsigtstårne er en dagsrejse værd. Dertil kommer en række blændende udsigtspunkter, som i sig selv gør hele turen til en storslået oplevelse.

Et godt sted at starte bilen er fra *Vejlernes Naturcenter* ved centralslusen midt på Bygholm-dæmningen. Her kan man også finde en pjece, der beskriver ruten rundt i detaljer og på kort.

De østlige Vejler

Det hele begyndte her ved Bygholm med den første engelske entreprenør, John Ghorney, i 1866. Hans dæmningsbyggeri nåede dog aldrig mere end 150 meter ud fra hver bred, før pengekassen var tom.

Også den næste englænder, John Trehwella, måtte bide i græsset, men han nåede at fuldføre sin dæmning, før en brølende stormflod flåede den i stykker i 1874.

Halvfems år senere var det også præcis her, hvor naturcenteret ligger i dag, at Hede-selskabet sammen med Thisted amt byggede den alt for store centralsluse, der fik fuglene til at flygte i hobetal fra reservatet. Slusen ligger der endnu, men administreres i dag til fordel for naturværdierne, så fuglene er vendt tilbage i den helt stor stil.

På naturcenteret kan man få et overblik over *Bygholm-engen* gennem de store panorama-ruder – og en trykt pjece med køre-vejledning rundt i både østlige og vestlige vejler. Men tag lige et kikk på fuglelivet, for du fortsætter videre.

Som naturtype er den fuglerige eng pløjet væk overalt i Danmark, men på *Bygholm-engen* kan man stadig om foråret se de fleste ynglende vadefugle. Her yngler næsten en tredjedel af alle store kobbersnepper i landet, og om foråret danser de farvestrålende brughaner lige udenfor centerets vinduer. Også engryerne er stærkt afhængige af de gode forhold på *Bygholm-engen*, og det gælder ikke kun for den danske bestand, men også internationalt, da *Vejlernes* ryler tilhører en fåtallig underart.

Fra naturcenteret kører man østpå ad dæmningen for at dreje mod nord op til *Krap-tårnet*.

Her er der gode chancer for at se de store flokke af grågæs, som gør *Vejlerne* til Danmarks største gåseynglelokalitet med flere end 1200 par.

Fra sidst på sommeren er det også fra *Krap-tårnet*, at der er fin udsigt til den stadi-
digt større flok traner, som søger til reservatet

Godt skjult i den tyste rørskov ligger det stråtækte fugleskjul med udsigt til *Han Vejle*. Her har man chancen for at se de elegante sorttærner og for nærkontakt med de eksotiske skægmejser, når familieflokkene drager gennem rørskoven.

fra de nordjyske ynglepladser. Flere end 150 kan der være, når antallet kulminerer i oktober. Og så er det reservatets bedste sted at iagttage de sjældne skestørke. Henunder aften især kan man være heldig at se små familieflokke søge føde i vandhullerne ude på engen.

Længere mod nord står *Han Vejle-skjulet*.

Godt gemt af vejen i rørskoven, ad en smal træplankebro kommer man derud, men her-

fra er der gode chancer for at se de eksotiske skægmejser på nærmeste hold.

Skægmejseren kom først til Danmark i 1967, hvor den bl.a. blev set i *Han Vejle*. De store landvindingsprojekter i Holland havde skabt mægtige rørskove, som gav grobund for opformering af en meget stor bestand. Overskuddet af hollandske skægmejser bevægede sig derefter nordpå i en større spredningsbølge.

Fortsæt mod vest over dæmningen til Lund Fjord. Indtil slutningen af 1960'erne løb jernbanen Thisted-Fjerritslev-Ålborg her over det gamle vadested mellem Kærup og Vust.

I vestenden af dæmningen kommer man til Kærup Holme-skjulet, der byder på et fint kik ud over Kogleakssøen. Nu er chancen der for at få et glimt af en af reservatets sjældneste specialiteter: Sortternen.

Tidligere var den elegante terne så almindelig og ynglende overalt i reservatet i småkolonier, at man dårligt nok gad tælle dem. I dag er de mange hundreder af fugle reduceret til under 50 og visse år kun 30 ynglepar.

Svigtende vandstandskontrol, dårligt vejr i yngletiden, kreaturer der tramper i rederne eller rovgribske mink – der er mange forsøg på forklaringer, der kan belyse sortternernes nedtur i Vejlerne. Arten er dog også gået katastrofalt tilbage i resten af landet, og den lille bestand i Vejlerne udgør i dag mere end halvdelen af alle danske sortterner.

Drej til venstre mod Tømmerby Kirke og fortsæt videre sydpå ned langs Selbjerg Vejle.

Drej til venstre efter Lynge, gør stop en gang eller to og lyt – især morgen, aften eller nat – her er de bedste chancer for at høre det helt store fugleikon i Vejlerne: rørdrummen. Dens dybe brummen eller brølen, der kan sammenlignes med kobrøl eller kraftige pust i en tom flaske, kan høres milevidt omkring.

De vidtstrakte rørskoves fugl har i Vejlerne en bestand, der slår alle rekorder – 228 paukende hanner i de bedste år (2002). En tredjedel af Vejlernes samlede areal er rørskov,

Kønt lyder det ikke, når vandriksen udstøder sine »grisehyll«, og kun en sjælden gang lader den sig se, selvom Vejlerne huser omkring 500 ynglepar. I strenge vintre søger denne rørskovens skjulte vandhøne ud til åbent vand, og så har man chancen for at studere den fra fugleskjulene. Foto: Klaus Dichmann.

Vejlerne var et af de allerførste steder, som skægmejserne slog sig ned i, da de begyndte at optræde i Danmark omkring 1966. Arten forsvandt dog i den hårde vinter 1969-70 og igen omkring 1980, men i dag er Vejlerne skægmejsens vigtigste ynglested herhjemme. Det skønnes, at bestanden i de bedste år tæller flere tusinde par. Foto: Henrik Haaning Nielsen, ornit.dk.

og her lever halvdelen af alle rørdrummer i Danmark og mindst 1 pct. af alle de europæiske.

Kør videre frem gennem Øsløs, derfra mod Amtoft og så er det ud på Arup-dæmningen.

De vestlige Vejler

Arup-dæmningen blev bygget 1880-84, hvilket var noget senere end Bygholm-dæmningen. Dæmningshistorien går dog helt tilbage til 1841, hvor inddæmningen første gang blev

foreslået af en lokal gårdejer, men det blev også her engelske investorer, der endte med at bygge den.

Tilbage mod øst ad dæmningen og op til venstre går turen gennem Sdr. Arup og videre frem til Arup Vejle-skjulet 500 meter nord for Arup Kirke.

Herfra vil man kunne se Vejlernes karakteristiske rovfugl afpatruljere rørskoven på højt hævede vinger. Der er rørhøgen, som i dag yngler med omkring 50 par. Flest i De østlige Vejler, men på fourageringstogter ses den overalt.

Og så er her chancen for en virkelig specialitet.

Fra Arup Vejle-skjulet kan man, når forholdene er gunstige, høre den hemmelighedsfulde vandhøne, plettet rørvagtel. At få den at se skal man næppe gøre sig forhåbning om, men den karakteristiske stemme er ikke til at tage fejl af. Især i forårets og sommerens nattetimer kan hannens parringssang høres som et karakteristisk gentaget »huitt-huitt-huitt«, nærmest med karakter af piskesmæld.

Man fortsætter videre frem forbi Arup Kirke og drejer til venstre mod Østerild. Midtvejs mellem Vesløs Vejle og Tømmerby Fjord kommer det sidste stop ved Tømmerby Fjord-tårnet.

Nu er det tid at studere skarver. I massevis.

På øen Melsig slog de første sorte fugle sig ned i 1991, og i 2009 var kolonien vokset til 1121 par og udgjorde en af de 10 største skarvkolonier i Danmark. De tusinder af fugle trækker morgen og aften til og fra fiskeplad-

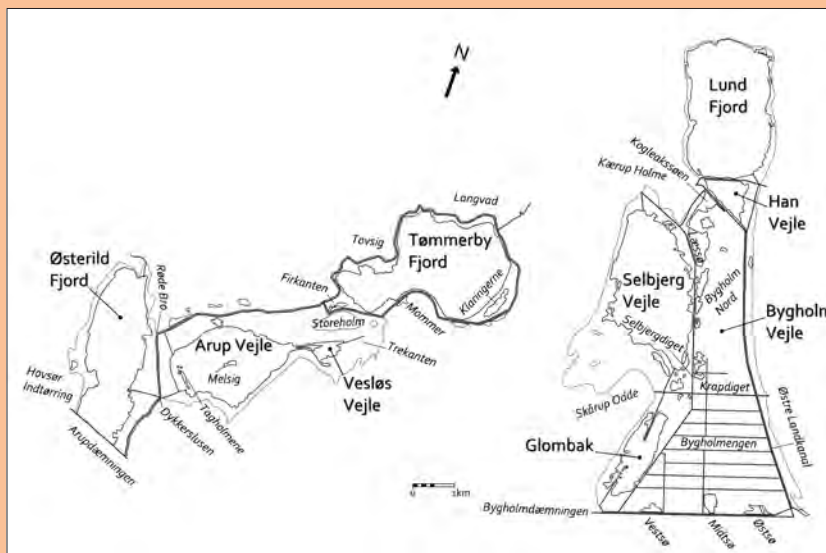
serne i Tømmerby Fjord, hvor der især fanges skaller og brasen, eller de flyver helt ud til Jammerbugtens salte vand, hvor der overvejende hentes isinger.

Så er turen til ende, men vil man virkelig se det hele, så slut af med at køre op til Østerild, hold til venstre, og fortsæt ned gennem Lønnerup til Hovsør for så at krydse over den korte Hovsør-dæmning, hvorfra der er et glimrende udsyn over Lønnerup Fjord.

Denne fjord hører ikke med til Vejlerne, selvom den ligger, hvor den gør. Traditionen har udelukket fjorden fra det fine selskab. Reelt er årsagen dobbelt: dels har fjorden aldrig været udtørret, og dels var den ikke en del af de engelske spekulanters opkøb.

Kører man nordvest om Lønnerup Fjord, er det ikke svært at finde op til den øverste ende ved Revlbuske, hvor en langstrakt dæmning så sent som i årene 1954-60 afskar 60 hektar af fjorden, som blev tørlagt og opdyrket. Denne tørlægning er også kendt som Hou-Skovsende-inddæmningen.

For cykleglade turister går der en særlig markeret cykelrute, som kommer fra vest, passerer over Hovsør-dæmningen med udsigt til Lønnerup Fjord, drejer op gennem Hovsør

For den særligt interesserede viser dette kort meget præcist, hvad de forskellige lokaliteter hedder i Vejlerne. Kortet er velvilligt udlånt af konsulentfirmaet ornit.dk - se nærmere på hjemmesiden af samme navn.

til Østerild og derfra mod øst til Tømmerby Fjord-tårnet, videre gennem Veslør, forbi vikingegravpladsen og frem til Tømmerby Kirke, hvor man skal huske at dreje af skarpt til højre for at komme ned over den gamle

jernbanedæmning mellem Lund Fjord og Han Vejle. Her passerer grusvejen både Kærurp Holme-skjuleet og Han Vejle-skjuleet, før ruten forlader Vejlerne og fortsætter videre ud østpå.

Dertil kommer, at lodsejerne selv ikke gør meget for at bevare naturen rundt om reservatet. De botanisk værdifulde engarealer får lov at gro til eler bliver pløjet op.

Tilbage i midten af 1990'erne var det meningen, at der skulle rejses fredningssag for Vejlernes randområder, så man kunne få bevaret de værdifulde enge mod en passende kompensation til lodsejerne, men det er aldrig sket.

Vejlerne ligger i dag som en enestående naturperle, en af Nordvesteuropas mest betydningsfulde naturlokaliteter, men reservatet får mere og mere karakter af en isoleret ø i et monotont hav af intensive agroindustrier, der både støjer, lugter og forurener rigtig meget.

Fortsætter udviklingen ret meget længere, vil reservatet snart ligge indeklemmt mellem gigantiske svine- og kvægfabrikker hele vejen rundt. Det vil de fleste mennesker nok opfatte som både synd og skam.

KILDER

Betænkning angående Dige- og Afvandingsforholdene ved Limfjorden. Afgivet den 25. januar 1934. Ministeriet for Offentlige Arbejder.

Betænkning angående en endelig ordning af ejendoms- og afvandingsforholdene for Han Herreders Vejler. Afgivet den 2. december 1953. Landbrugsministeriet.

Buus, Mie: Vejlerne – fra landvindingsprojekt til naturreservat. I: Ringskou, Chr. et al. (red.): Fra Løgstør til Thyborøn – den regulerede Limfjord. Limfjordsmuseernes Samvirke, 2009.

Christiansen, Arthur: Sommer i Vejlerne. En bog om sumpfuglenes forjættede land. Fr. Clausens Forlag, København 1938.

Fog, J. og Kortegaard, Leo: Ynglefugle i Vejlerne omkring 1971. – Flora og Fauna 79: 15-22. 1973.

Forfatterens gentagne besøg på lokaliteterne i årene 2005-2010.

Geckler, Rolf: Hvad indad tabes. Hedeselskabets virksomhed, magt og position. – Gyldendal, København 1982.

Hald-Mortensen, Poul: Ynglefuglene på strandengen Bygholm Vejle 1965. – Flora og Fauna 78: 7-24. 1972.

Hald-Mortensen, Poul (red.): Vejlerne natur. Status over reservatets mangfoldighed 1998. Aage V. Jensens Fonde 1998.

Høy, Th. et al.: Danmarks Søer. Søerne i Nordjyllands og Viborg Amter. 6. bind. Strandbergs Forlag, 2004.

Jakobsen, I. og Sørensen, S.: Vejlerne – folk og natur i fortid og nutid. Wadmann Bogtryk/Offset Aps. Thisted 1993.

Jensen, Leif Ragn: Vejlerne. Limfjordsreservatets rige fugleliv. Westermanns Forlag, København 1951.

Kjeldsen, Jørgen Peter: Ynglefugle i Vejlerne. DOFT 102, nr. 1, 2008.

Skotte Møller, H.U. (red.): Retablering af tørlagte søer og fjorde i Danmark. Miljøministeriets projektundersøgelser 1986. Samlerapport nr. VII – Appendix. Skov- og Naturstyrelsen 1987.

Sodborg, N.: Bygholm og Veslør Vejler. Historisk Årbog for Thisted amt, 1909.

Sodborg, N.: Lidt om Bygholm Vejle. Historisk Årbog for Thisted amt, 1926.

Statens Landvindingsudvalg, j.nr. 155. Rigsarkivet. (Lund Fjord og Bygholm Eng m.m.).

Statens Landvindingsudvalg, j.nr. 167. Rigsarkivet. (Tømmerby fjord).

Statens Landvindingsudvalg, j.nr. 1317. Rigsarkivet. (Hovsør Lille Inddæmning).

Fuglelivet i dag

Med tilladelse fra Dansk Ornitologisk Forening bringes her et uddrag af DOF-basen, der rummer et meget stort antal fugleobservationer fra alle betydningsfulde fuglelokaliteter i landet. Ønskes der en detaljeret og aktuel status for fuglelivet i både De østlige og i De vestlige Vejle, så brug dette link: www.dofbasen.dk

Herunder ses en oversigt over de 254 fuglearter og racer, som er registreret fra **Bygholm Vejle**, pr. 27. november 2010. I parentes ses antallet af observationer og individer i alt.

Lille Lappedykker	(45/104)	Knortegås,	(16/62)	Fiskeørn	(57/66)	Almindelig	(15/538)
Toppet Lappedykker	(93/341)	Mørkbuget		Tårnfalk	(74/94)	Ryle, Engryle	
Gråstrubet	(35/91)	Rødhals Gås	(4/8)	Dværgfalk	(104/112)	Almindelig	(8/169)
Lappedykker		Magellangås	(1/1)	Lærkefalk	(6/6)	Ryle, Nordlig	
Sorthals Lap-	(54/141)	Nilgås	(37/52)	Jagtfalk	(198/197)	Kærløber	(16/29)
pydkker		Rustand	(18/23)	Vandrefalk	(913/1119)	Prærieløber	(6/6)
Sule	(2/2)	Gravand	(312/15855)	Agerhøne	(3/8)	Brushane	(531/15437)
Skarv	(144/1527)	Pibeand	(505/325404)	Vagtel	(3/4)	Enkeltbekkasin	(1/2)
Skarv, Mellemskarv	(1/120)	Amerikansk	(18/18)	Fasan	(5/9)	Dobbeltbekkasin	(161/4520)
Rørdrum	(160/323)	Pibeand		Vandrikse	(40/129)	Tredækker	(2/2)
Amerikansk	(21/21)	Knarand	(372/5206)	Plettet Rørvagtel	(23/60)	Stor Kobbersneppe	(640/10557)
Rørdrum		Sibirisk Krikand	(1/1)	Engsnarre	(1/1)	Stor Kobbersneppe,	(19/496)
Silkehejre	(221/340)	Krikand	(424/295863)	Grønbenet Rørhøne	(33/63)	Almindelig	
Sølvhejre	(105/160)	Amerikansk	(36/36)	Blishøne	(131/13695)	Stor Kobber-	(51/120)
Fiskehejre	(402/6206)	Krikand		Trane	(1270/28001)	snepe, Islandsk	
Sort Stork	(6/7)	Gråand	(318/149195)	Strandskade	(229/2648)	Lille Kobbersneppe	(120/713)
Hvid Stork	(10/13)	Spidsand	(392/14659)	Stylteløber	(32/51)	Småspove	(50/199)
Sort Ibis	(1/1)	Atlingand	(178/694)	Klyde	(566/54585)	Storspove	(303/4438)
Skestork	(1443/36690)	Skeand	(455/16240)	Sortvinget	(15/15)	Sortklire	(495/5776)
Chileflamingo	(1/1)	Rødhovedet And	(1/2)	Braksvale		Rødben	(388/10155)
Lille Flamingo	(2/4)	Taffeland	(126/1560)	Lille Præstekrave	(36/73)	Rødben, Almindelig	(4/73)
Knopsvane	(355/9624)	Troldand	(212/3148)	Stor Præstekrave	(223/3006)	Rødben, Islandsk	(1/1)
Sortsvane	(8/9)	Bjergand	(46/140)	Stor Præstekrave,	(4/16)	Damklire	(11/11)
Pibesvane	(67/1689)	Ederfugl	(4/7)	Almindelig		Hvidklire	(443/4658)
Sangsvane	(203/3634)	Havlit	(3/10)	Stor Præste-	(1/74)	Lille Gulben	(5/5)
Svanegås	(3/3)	Sortand	(3/4)	krave, Nordlig		Svaleklire	(139/599)
Sædgås	(69/4652)	Hvinand	(178/5847)	Hvidbrystet	(11/12)	Tinksmed	(146/2073)
Sædgås, Tajga-	(14/505)	Lille Skallesluger	(435/1079)	Præstekrave		Terekklire	(4/4)
sædgås		Toppet Skallesluger	(75/369)	Pomeransfugl	(2/52)	Mudderklire	(172/828)
Sædgås, Tundra-	(12/23)	Stor Skallesluger	(137/1081)	Hjejle	(385/547627)	Stenvender	(37/72)
sædgås		Rød Glente	(8/8)	Strandhjejle	(90/479)	Odinshane	(26/49)
Kortnæbbet Gås	(462/406359)	Havørn	(564/644)	Sumpvibe	(6/6)	Storkjove	(1/1)
Blisgås	(96/1118)	Rørhøg	(538/1727)	Vibe	(431/111923)	Sorthovedet Måge	(3/4)
Blisgås, Grønlandsk	(3/4)	Blå Kærhøg	(367/655)	Islandsk Ryle	(138/1195)	Lattermåge	(3/3)
Dværggås	(14/21)	Steppehøg	(26/26)	Sandløber	(7/16)	Dværgmåge	(75/405)
Grågås	(588/275769)	Hedehøg	(2/2)	Tyknæbbet	(4/3)	Hættemåge	(166/43242)
Indisk Gås	(22/30)	Duehøg	(127/132)	Dværgryle		Stormmåge	(95/10158)
Snegås	(16/27)	Spurvehøg	(69/87)	Dværgryle	(109/388)	Sildemåge	(20/85)
Canadagås	(217/7855)	Musvåge	(299/824)	Temmincksryle	(72/490)	Nordsøsillemåge	(3/17)
Bramgås	(418/113683)	Fjeldvåge	(36/42)	Stribet Ryle	(7/6)	Sølvmåge	(115/10297)
Knortegås	(4/10)	Kongeørn	(5/5)	Krumnæbbet Ryle	(145/1002)	Kaspisk Måge	(1/1)
Knortegås, Lysbuget	(5/70)			Almindelig Ryle	(449/38291)	Gråmåge	(4/4)

Svartbag	(118/2406)
Ride	(1/1)
Rovterne	(68/98)
Splitterne	(12/42)
Fjordterne	(150/1837)
Havterne	(165/4129)
Dværgterne	(46/95)
Sortterne	(66/570)
Hvidvinget Terne	(7/9)
Søkonge	(3/3)
Klippedue/Tamdue	(1/3)
Ringdue	(15/118)
Tyrkerdue	(1/1)
Gøg	(52/89)
Natugle	(1/1)
Skovhornugle	(2/6)
Mosehornugle	(6/6)
Mursejler	(9/48)
Isfugl	(58/68)
Vendehals	(1/1)
Stor Flagspætte	(2/2)
Sanglærke	(78/856)
Bjerglærke	(12/94)
Digesvale	(24/1235)
Landsvale	(113/8922)
Rødrygget Svale	(1/1)
Bysvale	(39/803)
Skovpiber	(12/18)

Engpiber	(63/594)
Skærpiber	(52/193)
Bjergpiber	(24/75)
Gul Vipstjert	(100/609)
Gul Vipstjert, Almindelig	(16/97)
Gul Vipstjert, Gulhovedet	(3/3)
Gul Vipstjert, Nordlig	(1/2)
Bjergvipstjert	(10/15)
Hvid Vipstjert	(167/903)
Hvid Vipstjert, Almindelig	(6/15)
Hvid Vipstjert, Sortrygget	(1/1)
Silkehal	(9/113)
Gærdesmutte	(43/61)
Jernspurv	(12/14)
Rødhals	(10/13)
Husrødstjert	(1/1)
Rødstjert	(4/5)
Bynkefugl	(14/22)
Sortstrubet Bynkefugl	(2/2)
Stenpikker	(38/111)
Ringdrossel	(4/4)
Solsort	(12/28)
Sjagger	(16/1361)
Sangdrossel	(1/1)

Vindrossel	(12/262)
Misteldrossel	(1/1)
Græshoppesanger	(1/2)
Sivsanger	(90/196)
Kærsanger	(8/13)
Rørsanger	(43/244)
Gulbug	(23/26)
Gærdesanger	(31/55)
Tornsanger	(44/104)
Havesanger	(13/13)
Munk	(6/8)
Gransanger	(23/32)
Løvsanger	(26/102)
Fuglekonge	(11/37)
Grå Fluesnapper	(1/1)
Skægmejse	(50/602)
Halemejse	(1/2)
Sumpmejse	(1/2)
Topmejse	(11/19)
Sortmejse	(4/7)
Blåmejse	(33/120)
Musvit	(23/73)
Pungmejse	(1/1)
Rødrygget Tornskade	(15/18)
Skovskade	(9/37)
Husskade	(24/76)
Allike	(13/315)

Råge	(10/158)
Sortkrage	(3/3)
Gråkrage	(99/2610)
Ravn	(16/24)
Stær	(162/124739)
Gråspurv	(5/36)
Skovspurv	(13/139)
Bogfinke	(47/272)
Kvækerfinke	(3/131)
Grønirisk	(29/1136)
Stillits	(36/301)
Grønsiken	(3/47)
Tornirisk	(44/249)
Bjergirisk	(37/1211)
Stor Gråsiken	(4/75)
Hvidsiken	(2/2)
Lille Korsnæb	(2/6)
Karmindompap	(1/1)
Dompap	(3/5)
Kernebider	(3/3)
Lapværling	(6/7)
Snepurv	(75/1675)
Gulspurv	(55/305)
Rørspurv	(100/535)
Bomlærke	(14/65)

Herunder ses en oversigt over de 23 andre dyr end fugle, som er registreret fra **Bygholm Vejle**, pr. 27. november 2010. I parentes ses antallet af observationer og individer i alt.

Skrubtudse	(1/1)
Strandtudse	(1/3)
Lille Kålsommerfugl	(3/11)
Grønåret Kålsommerfugl	(1/2)
Aurora	(1/1)
Sørgekåbe	(1/2)

Dagpåfugleøje	(3/8)
Admiral	(9/42)
Tidselsommerfugl	(3/33)
Nældens Takvinge	(3/9)
Lille Ildfugl	(1/1)
Brun Rotte	(1/1)

Ræv	(98/125)
Grævling	(2/2)
Husmår	(5/5)
Ilder	(5/5)
Mink	(3/3)
Lækat	(4/4)

Brud	(1/1)
Odder	(18/20)
Krondyr	(1/4)
Rådyr	(15/31)
Hugorm	(5/17)

Plantelivet i Bygholm Vejle

TBU 6/34-1: Bygholm Vejle

Bygholms Vejle gennemskæres af grænsen mellem Viborg amt og Nordjyllands amt.

Bygholm Vejle rummer store, græssede engområder. Afvandringskanaler går på kryds og tværs af vejen. I den sydlige del har engene karakter af strandeng med tre større søer, mens den nordlige er dækket af Tagrør.

Bevaring: Bygholm Vejle er udlagt til naturvidenskabeligt reservat 1960.

Vegetationstyper: Strandeng, vandhul, rørskov, eng

Højere planter: 1988: Harril, Hestehale, Kryb-Hvene, Blågrøn Kogleaks, Strand-Kogleaks, Knæbøjet Rævehale, Alm. Sumpstrå, Enskellet Sumpstrå, Tagrør, Kær-Trehage, Vandranunkel

1900-1979: Skov-Angelik, Strand-Asters, Tyndskulpet Brøndkarse, Kær-Fladbælg, Kær-Fladstjerne, Kødfarvet Gøgeurt, Skov-Hanekro, Kødet Hindeknæ, Vingefrøet Hindeknæ, Strand-Hornskulpe(o), Stillet Kilebæger, Jordbær-Kløver, Børste-Kogleaks, Hvid-Kløver, Kveller, Bredbladet Mærke, Gåse-Potentil, Strand-Skræppe, Slangetunge, Kær-Snerre (ssp. elongatum), Høj

Stenkløver, Sumpkarse, Strand-Svingel, Søpryd, Kær-Trehage, Strand-Trehage, Børstebladet Vandaks

Lokalitetskode: ++ K-V-E II r-s

Botanisk vurdering:

2. Sjældnere planter: Kær-Fladbælg, Stillet Kilebæger, Søpryd

Kilder: se Wind 1992.